

Zanedbávání funkcí rodiny jako determinanta sociálně patologického chování mládeže

Bc. Pavel Trnka

Diplomová práce
2020



Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Pavel Trnka
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Pavel Neumeister, PhD.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Zanedbávání funkcí rodiny jako determinanta sociálně patologického chování mládeže
Název v angličtině:	Family functions neglecting as a determinant of socially pathological behavior of youth
Anotace práce:	<p>Diplomová práce se zaměřuje na zjištění, jakou roli sehrála rodina v případě dětí a mládeže, které se dopouštějí patologického chování. Zda rodina hraje klíčovou roli takového chování a zda jsou děti z dysfunkčních a afukčních rodin předurčeny k tomu, že nebudou splňovat požadavky společnosti a zda rodina je hlavním činitelem patologického chování mládeže. V teoretické části této práce se zaměříme vymezení pojmů rodina, typy a funkce rodiny. Budeme se zabývat otázkou trávení volného času, samotným dospíváním a samozřejmě definujeme samotné patologické chování ve společnosti. V praktické části pak formou dotazníkového šetření provedeme výzkum ve vzdělávacích a výchovných institucích, kde budou pedagogičtí pracovníci odpovídat na dotazy týkající se závadového chování dětí a mládeže.</p>
Klíčová slova:	Rodina, děti, rodiče, mládež, volný čas, sociálně patologické chování.
Anotace v angličtině:	<p>This diploma thesis focuses on finding out what is the role of the family in the case of their children and youth committing pathological behavior. If the family plays a key role in such behavior and if children from dysfunctional families are predetermined not to meet demands of society and whether the family is a major factor in the pathological behavior of youth.</p> <p>In the theoretical part we will concentrate on the definition of terms family, types and functions of the family. We will deal with the question of free time, adolescence itself and of course we will define the pathological behavior itself in society.</p> <p>In the practical part we will carry out (conduct) research in pedagogical and educational institutions in the form of a questionnaire survey, where the pedagogical workers will</p>

	answer the questiones concerning children and youth defective behavior.
Klíčová slova v angličtině:	family, children, parents, free time, pathological behavior
Přílohy vázané v práci:	dotazník
Rozsah práce:	87 stran
Jazyk práce:	čeština

Rád bych touto cestou poděkoval Mgr. Pavlu Neumeisterovi, Ph.D., za jeho podněty a rady, bez kterých by tato diplomová práce nemohla vzniknout.

Děkuji.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Bojkovicích dne 1. dubna 2020

Pavel Trnka

„Šťastný je ten, kdo našel štěstí v rodině.“

Lev Nikolajevič Tolstoj

OBSAH

ÚVOD.....	6
I TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1 RODINA JAKO ZÁKLAD SPOLEČNOSTI.....	9
1.1 RODINA A JEJÍ CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY.....	9
1.2 RODINA VE 20. STOLETÍ.....	10
1.2.1 Česká domácnost.....	12
1.3 TYPY RODINY.....	13
1.4 FUNKCE RODINY.....	15
1.5 STYLY VE VÝCHOVĚ.....	17
2 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ A JEHO RIZIKA.....	19
2.1.1 Tělesná proměna v dospívání.....	20
2.1.2 Prožívání v dospívání rozvoj identity.....	21
2.2 VLIV ŠKOLY.....	22
2.3 ROLE OTCE A MATKY V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ.....	22
2.3.1 Vztah k matce.....	23
2.3.2 Vztah k otci.....	23
3 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE.....	25
3.1.1 Rodina jako faktor sociální patologie mládeže.....	26
3.1.2 Vrstevnická skupina jako faktor sociálně patologického chování mládeže.....	27
3.1.3 Nuda jako faktor sociálně patologického chování mládeže.....	29
3.1.4 Média jako faktor sociálně patologického chování mládeže.....	29
3.2 AGRESIVITA A NÁSILÍ.....	30
3.2.1 Šikana.....	30
3.2.2 Týrání, zanedbávání a zneužívání dětí. Syndrom CAN.....	31
3.2.3 Dětská prostituce.....	32
3.3 KRIMINALITA MLÁDEŽE.....	33
3.4 ZÁVISLOSTI.....	34
3.4.1 Alkoholová závislost.....	35
3.4.2 Závislost na omamných a psychotropních látkách.....	36
3.5 SEBEVRAŽDY.....	38
4 VOLNÝ ČAS.....	40
4.1.1 Zájmové vzdělávání.....	42
4.1.1.1 Střediska pro volný čas dětí a mládeže.....	43
4.1.1.2 Školní kluby.....	44
4.1.1.3 Školní družiny.....	44
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	46
5 ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	47

5.1	VÝZKUMNÝ PROBLÉM	47
5.2	VÝZKUMNÉ CÍLE	48
5.3	VÝZKUMNÁ METODA A ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	48
5.4	VÝZKUMNÝ SOUBOR	49
6	ANALÝZA VÝZKUMU A INTERPRETACE VÝSLEDNÝCH DAT	52
6.1	INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	53
6.1.1	Patologické chování dětí a mládeže je důsledkem selhání rodiny	53
6.1.1.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	54
6.1.1.2	Rozdělení dle délky praxe.....	55
6.1.2	Děti z nefunkčních rodin mají větší problémy s kázní a chováním než děti z fungujících rodin	56
6.1.2.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	57
6.1.2.2	Rozdělení dle délky praxe.....	58
6.1.3	Vzdělávací instituce může napravit selhání rodiny.....	58
6.1.3.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	59
6.1.3.2	Rozdělení dle délky praxe.....	60
6.1.4	Tam, kde selhala rodina, selže i dítě	61
6.1.4.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	61
6.1.4.2	Rozdělení dle délky praxe.....	62
6.1.5	Záškoláctví	63
6.1.5.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	64
6.1.5.2	Rozdělení dle délky praxe.....	65
6.1.6	Šikana.....	66
6.1.6.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	66
6.1.6.2	Rozdělení dle délky praxe.....	67
6.1.7	Krádeže	68
6.1.7.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	69
6.1.7.2	Rozdělení dle délky praxe.....	70
6.1.8	Návykové látky	71
6.1.8.1	Rozdělení dle typů školského zařízení.....	71
6.1.8.2	Rozdělení dle délky praxe.....	73
6.2	VYHODNOCENÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI A DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	74
	ZÁVĚR	76
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	78
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	80
	SEZNAM OBRÁZKŮ	81
	SEZNAM TABULEK.....	82

ÚVOD

Mark Twain prohlásil: „Lhát jsem uměl dřív, než jsem se postavil. Bylo to ovšem v naší rodině tak samozřejmé, že si toho nikdo ani nevšiml.“

Narození dítěte bývá pro naprostou většinu z nás tím nejkrásnějším okamžikem v životě. Ten bezbranný uzlíček v našem náručí, kterému slibujeme nehynoucí lásku a ochranu je středobodem vesmíru a je na nás naprosto závislý. Jsme to my, rodiče, kteří formujeme mladého člověka, předáváme mu morální i kulturní hodnoty společnosti, podporujeme jeho nadání a inteligenci a také se ho snažíme připravit na život ve velkém světě. Ve světě a společnosti, kde mnohdy vítězí ti nejsilnější a nejdravější.

Žijeme v hektické době, kde jsou lidé schopni se semknout a pomoci dobré věci, ale také ve světě, kde jsou mnozí schopni k vytouženému cíli dojít i porušením pravidel.

V každé společnosti žijí takoví jedinci, jejichž chování porušuje daná pravidla a normy a stává se společensky nežádoucím. V současné době bohužel čím dál častěji slyšíme, že se takového chování dopouštějí děti a mladiství. Záškoláctví, drobné krádeže, požívání omamných a psychotropních látek, prostituce či násilná trestná činnost nabývá na intenzitě.

V této diplomové práci se proto pokusíme zamyslet nad tím, zda rodina, která přestala plnit některou ze svých funkcí, vychovává děti, které jsou k patologickému chování předurčeny.

Rodina je jednou ze základních jistot pro každého z nás. Od počátků věků vychovávala a formovala lidské bytosti. Z generací na generace byly předávány dovednosti a znalosti, které člověka zformovaly do dnešní podoby. *„Přes všechny problémy a peripetie, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka, natož pro dítě“* (Kraus, 2008, s. 79).

Každé malé dítě přijímá za vlastní hodnoty rodiny, ve které vyrůstá. Je pro něj samozřejmostí chovat se tak, jak považují jeho nejbližší za běžné a normální. Vyznává stejné hodnoty a má stejné potřeby.

Tato diplomová práce si tedy klade za cíl zjistit, zda rodina je hlavním stimulantem patologického chování dětí a mládeže. Jako hlavní cíl diplomové práce jsme stanovili zjištění, zda selhání rodiny v jejích základních funkcích má vliv na sociálně patologické chování dětí v nich vyrůstajících.

Naplnění stanoveného cíle předpokládalo splnění dílčích cílů, které byly definovány na samém počátku práce, kdy jsme pečlivě studovali odbornou literaturu, která pojednávala o

tématech, jako jsou: rodina a vztahy uvnitř rodiny, dospívání, vliv vrstevnických skupin ve škole, volným časem a patologickým chováním jako negativním jevem ve společnosti.

V teoretické části se tedy budeme zabývat rodinou ve společnosti, jako primární socializační skupinou, vymezíme její základní funkce a rozebereme jednotlivé typy rodin a výchovných stylů.

Následně podrobněji vymezíme nejen téma patologického chování jedince, ale blíže specifikujeme jeho druhy, příčiny a budeme se taktéž zabývat jeho prevencí. Po té se také dotkneme tématu trávení volného času mládeže, který v mnohých případech může plnit preventivní funkci patologického chování mládeže.

Po té, co jsme získali potřebné poznatky pro teoretická východiska diplomové práce, jsme se začali zabývat empirickým výzkumem, kdy jako první byl vybrán výzkumný soubor a na základě definovaného cíle diplomové práce byl sestaven dotazník. Tento dotazník byl zaslán na vybraná školská zařízení.

V praktické části se tak pomocí dotazníkového šetření provedeného mezi pedagogickými pracovníky napříč vzdělávacími a výchovnými institucemi pokusíme zanalyzovat patologické chování mládeže s důrazem právě na rodinu, jako zdroj morálních a sociálních hodnot jedince. Otázka, zda za nezdravé chování dítěte může primárně rodina či zda jsou děti z nefungujících rodin předurčeny k takovému chování, tak prozatím zůstává nezodpovězena.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA JAKO ZÁKLAD SPOLEČNOSTI

Přestože žijeme v moderní době, ve které máme pocit, že čas běží mnohem rychleji než za dob našich prarodičů, rodina i nadále zůstává základním kamenem každé společnosti. Rodina je významnou sociální skupinou, která má vliv na každého jejího člena. „*Lze ji považovat za nejstarší společenskou instituci i formu začlenění jedince do společnosti*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 202). Rodina představuje sociální zařízení, jehož základním účelem je vytvářet soukromý prostor pro reprodukci společnosti, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. Rodina však nemá za cíl zbrzdit vývoj. Naopak: svou stabilitou dynamiku umožňuje a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroutilím. (Možný, 2006, s. 14)

Rodina má základní a největší vliv na utváření osobnosti dítěte. „*Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu*“ (Možný, 2006, s. 15). Rodina vychovává a pokládá tak každému jedinci základní stavební kameny morálky, které ho budou provázet po celý život. Výchova je tedy proces, který se podílí na utváření osobnosti, a tím vlastně na utváření celé společnosti (Kraus, Poláčková, 2001, s. 41).

1.1 Rodina a její charakteristické znaky

V průběhu historie lidstva se průběžně rodina utvářela a měnila od matriarchálního pojetí rodina až k dnes již typičtějšimu patriarchálnímu pojetí rodiny. I v dnešní době můžeme napříč kulturami a světadíly pozorovat odlišné pojetí rodiny, kdy to naše „evropské“ nebo chceme-li „západní“ či „vyspělé“ pojetí se může lišit od kulturně či nábožensky odlišných oblastí.

V běžném povědomí dnešního člověka vystupuje rodina chápána jako společně žijící malá skupina lidí spojená pokrevními svazky a úzkými a úzkými citovými vazbami. Rodina se však v průběhu dějin vyvíjela a s ní se měnilo i postavení jejích jednotlivých členů. (Kraus, Poláčková, 2001, s. 80) Se změnami, kterými prochází dnešní společnost, se však mění i chápání rodiny, jak je uvedeno výše. „*Tradiční kritéria přestávají platit. Především institucionální spojení zákonným manželským svazkem není nutno podmínkou rodinného života. Výrazně přibývá soužití, kdy toto kritérium naplněno není. V důsledku toho přibývá dětí, které se rodí mimo legitimní manželství. I taková soužití však mohou fungovat jako*

rodina a splňovat další znak rodiny – tedy že její členové bydlí pod jednou střechou a spolupracují mezi sebou v rámci společensky uznávané dělby práce.“ (Kraus, 2008, s. 80)

Faktem tedy zůstává, že rodina se z lidského páru zakládá až narozením prvního dítěte (Možný, 2006, s. 18). V současné době je společností mnohem lépe vnímá fakt, že rodinu zakládají lidé bez manželského slibu. V mnohých případech se stává, že dokonce církevní obřad rodiče skládají až po narození prvního dítěte.

I přes to by měla být rodina jako celek prostorem pravdivosti, upřímnosti, otevřenosti a vzájemnosti. Odborným výrazem pro tento jev je mutalita, tedy vzájemnost. Podstatným znakem mutality je rodinná koheze. Sdílí se společně radosti i strasti. (Říčan, 2013, s. 60 – 61)

V následující části této diplomové práce se zaměříme na změny, kterými si rodina jako sociální skupina prošla v průběhu dvacátého století, zejména pak v jeho druhé polovině.

1.2 Rodina ve 20. století

20. století bylo stoletím velkých změn, konfliktů a utváření nové, poválečné společnosti. *„Padesátá až osmdesátá léta jakoby podtrhla a sečetla celé zranění moderního věku, poslední dekáda minulého století už aspiruje na to, být počátkem úplně jiné epochy. Platí to i pro rodinu.“ (Možný, 2006, s. 20)*

Po druhé světové válce byl svět rozdělen na dva nesmiřitelné tábory. V tom západním, kapitalistickém, existovala snaha o vytvoření ideální rodiny, která žije na předměstí v rodinném domku, manželka zůstává v domácnosti a stará se o děti, otec jako živitel rodiny zabezpečuje rodinu po materiální stránce. Role ženy a muže zde byla vymezena, neznamenal to však, že by se vzájemně nedoplňovali. V socialistickém, východním bloku byla role ženy v rodině poněkud jiná. Při budování společného socialistického majetku byly ženy povolány do zaměstnání.

V průběhu šedesátých let v obou táborech tehdejšího světa vstupují do společnosti mladí lidé, kteří se narodili až po válce. Západní Evropou a Spojenými státy prošla řada sociálních nepokojů, radikálních hnutí. Rodina se ocitla pod vlnou kritiky, která skutečně prokázala, že instituce, která byla pokládána za nejstabilnější výtvar naší civilizace, se nejméně od konce první světové války podstatně změnila a dále mění. Jednalo se o podstatné změny, zejména:

- Padl monopol křesťanského kulturního okruhu na legitimní sex v manželství.
- Manželství přestává být monopol na plození dětí.
- Oslabování vlivu rodiny na výběr partnerů svých potomků.

- Uzavření manželství již není v rukou jenom církve, která ručila za trvalost rodiny slovy: *Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj*. Začínají se více uzavírat občanské sňatky a tím také vzrůstá rozvodovost.
- Vliv antikoncepce má za následek kontrolované početí a tím se i snižuje počet narozených dětí v rodině.

Od konce padesátých let ženy hromadně opouštějí domácnosti a profesní kariéra se pro ně stává stejně důležitou jak pro muže. Několik let věnovaných mateřství se mění z celoživotního údeľu ve významnou, ale v prodlužujícím se životě už jen poměrně krátkou epizodou. Obsah a povaha komplementarity mužské a ženské role dostávají radikálně nový půdorys. (Možný, 2006, s. 20, 21, 23)

Potřeba žen pracovat a realizovat se v zaměstnání se odráží i na klasickém pojetí rodiny. Rodina ztrácí matku a manželku, která pečuje pouze o domácnost a některé z úkolů, které dříve patřily pouze ženám, přechází na další členy rodiny.

S blížícím se koncem tisíciletí ve společnosti sílí feministická hnutí, která volají po genderově vyvážené společnosti. Otevřeněji se hovoří o homosexualitě, která přestává být tabu. Homosexuálové mohou uzavírat registrovaná partnerství a v některých zemích je jim umožněno vychovávat a adoptovat dítě. V tomto kontextu je zcela nepopíratelné, že tradiční pojetí rodiny, jak jsme jej definovali výše, doznává změn.

Změny na sklonku moderní doby doznala i česká rodina. U nás samozřejmě ovlivněná čtyřicetiletou izolací od západní společnosti. Od devadesátých let se naše společnost dynamicky srovnávala se západním světem. Dnes se to zdá samozřejmé, ale nebylo tomu vždy tak. V tradičních evropských společnostech byla na místě dnešní nukleární rodiny obvyklá více-generační domácnost, v níž se v důsledku vysoké úmrtnosti ve středním věku dosti často obměňovalo složení rodičovského páru. Asi polovina dětí se nedožívala patnáctého roku věku, umíraly dříve, a ty, co se ho dožily, v polovině případů už byly alespoň poloviční sirotci. Vdovy i vdovci si brali nové partnery, sami mohli jen těžko zůstat. Generace se navzájem překrývaly. V posledním století přestávalo být běžné, aby se nevěsta stěhovala do domácnosti ženicha. Moderní doba nastolila nový trend, co manželský pár, to nová domácnost a samostatná rodina, což platí až do odchodu dospívajících dětí z domova. Základem domácnosti se tak stává jen jeden manželský pár a nejobvyklejší rodinou je manželská rodina se dvěma dětmi. (Možný, 2006, s. 252)

Na jednotlivé specifika českých domácností se blíže podíváme v následující kapitole.

1.2.1 Česká domácnost

V České republice přibývá domácností v čele s jedním dospělým a zejména domácností jednotlivců (Možný, 2006, s. 253). Role otce a matky v domácnosti se taky mění, v některých okamžicích jsou role muže a ženy v rodině překrývány a vzájemně se doplňují.

Složitá a dlouhodobá demokratizace uvnitř rodiny způsobila, že muž ztratil dřívější výsadní postavení v rodině. Žena v průběhu vývoje společnosti získala některá práva, ale i povinnosti, které dříve náležely jen muži. Také děti se stále aktivněji podílejí na organizaci rodinného prostředí a vztah mezi rodiči a dětmi je více partnerský. Pořád však platí, že přítomnost obou rodičů, kteří se ve svých rolích komplementárně doplňují, je pro děti nenahraditelná. (Kraus, 2008, s. 84)

V České republice zcela jistě zaznamenáváme vyšší věk partnerů nejen při uzavírání manželství, ale i při zakládání rodiny. Mladí lidé mají v současné době potřebu materiálního zabezpečení dříve, než založí rodinu. Věk žen prvorodiček se také neustále zvyšuje, čímž doháníme trend západního světa. Ženy se nejdříve snaží uplatnit v rámci své kariéry a tím si zabezpečit materiální zabezpečení, a až po získání této jistoty si dovolují odcházet na mateřskou a rodičovskou dovolenou. „Mnohdy pak mají takové páry odkládané první dítě bez uzavření sňatku, počet dětí narozených mimo manželství stoupá stále rychleji“ (Možný, 2006, s. 255).

Pro názornější představu lze uvést několik srovnání. V Anglii byl v šedesátých letech průměrný věk prvorodiček 24 let, v devadesátých letech je již 27,9 a statistiky k roku 2001 ukazují číslo okolo 35 let. V České republice je tento trend také zřejmý, nastupuje v porovnání s vyspělými zeměmi opožděně. Podle dostupných údajů se procento u nás pohybuje okolo 6%. Počet obyvatel u nás klesá. (Sobotková, 2001, s. 112)

Také přibývá „single“ domácností, kdy se mladí osamostatňují od svých rodičů, hledají si vlastní bydlení bez trvalého partnerského vztahu.

„Po celou druhou polovinu dvacátého století byla pro českou společnost charakteristická velmi vysoká úroveň sňatečnosti“ (Možný, 2006, s. 255). S otevřením se západnímu světu se tento trend změnil a sňatečnost prudce klesla. I přesto má sňatečnost u Čechů pořád vysoký status. Výzkumy postojů opakovaně ukazují, že většina nejmladší generace pokládá život v manželství za nejsprávnější formu rodiny. (Možný, 2006, s. 256) Lze předpokládat, že zejména mimo velká města je tradiční pojetí rodiny vnímáno jako žádoucí.

Jak jsme již okrajově zmínili v předchozí kapitole, česká rodina se dostává v jistém smyslu do určité izolovanosti. Žije více uzavřená před vnější společností. Je to důsledek silící tendence odděleného života jednotlivých generací a poklesu významu sousedských vztahů a také obecné tendence uniknout záplavě podnětů dnešního světa do pomyslného klidu rodiny. Dalším charakteristickým rysem současné rodiny je dezintegrace, lze pozorovat, že téměř v každé rodině ubývá chvil, kdy se rodina schází pohromadě za účelem sdělit si navzájem své zážitky, radosti i starosti a hledat cesty vzájemné pomoci a spolupráce. Naopak přibývá rodin, v nichž se jednotliví členové jen potkávají, korespondují spolu, případně vůbec přestávají komunikovat. Manželé si často vytvářejí svůj další život vázaný na osobní záliby a dětem tedy nezbývá nic, než si tento život vytvořit také. Nastává *atomizace života v rodině*. (Kraus, 2008, s. 84)

Přední odborníci stále častěji varují před škodlivostí tohoto jevu, zejména pak na narůstající zálibu a závislost dětí na sociálních sítích a internetu. Děti tím však v mnohých případech pouze vyplňují čas, kdy se jim rodiče ať už z objektivních důvodů nebo ryze subjektivních nemohou věnovat. Mezi dětmi a mladistvými tak vyvstávají problémy v běžném sociálním životě, ať už jde o navazování mezilidských vztahů, či prosté komunikaci mimo sociální sítě. Dnes je naprostým standardem vidět děti a dospívající neustále „online“, svůj život žijí více virtuálně než reálně.

„Prostředí člověka zahrnuje vedle hmotných předmětů nezbytné vztahy, tedy vedle materiálního systému duchovní systém, tj. prvky jako věda, umění, morálka. Podstatné tedy je, že prostředí jako jistý vymezený prostor obsahuje podněty nezbytné pro rozvoj osobnosti.“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 99)

Rodinné prostředí lze definovat jako „mikroprostředí“, které má pro vývoj jedince ve společnosti ten nejdůležitější a nezanedbatelný význam. To, v jakém rodinném prostředí jsou děti vychovávány, je tak velmi důležitým kritériem pro jejich další vývoj.

1.3 Typy rodiny

Typologie rodiny může být jednotlivými autory vnímána odlišně, také její členění je řešeno různými kritérii.

Kraus (2008) uvádí, že základní typologie rodiny je odvislá od její početnosti. Můžeme tak tedy rozlišit:

- Rodinu, která je tvořena rodiči (rodičem) a dětmi. Taková rodina se nazývá rodina *nukleární* (jaderná).
- Rodina, která je rozšířena o blízké příbuzné, prarodiče, strýce, tety pak označuje rodinou *rozšířenou* (velkou).
- Rodinu, v níž jedinec vyrůstá jako dítě, nazýváme rodinou *orientační*.
- Rodinu, kterou pak jedinec sám zakládá, označujeme jako *prokreační*.

Naproti tomu Kováčiková (2006) rozděluje rodinu dle její struktury následovně:

- *Úplná rodina* – dítě vyrůstá v přítomnosti obou rodičů. Lze sem zařadit i doplněnou rodinu, která vzniká příchodem jiného partnera do neúplné rodiny.
- *Neúplná rodina* – značí soužití jednoho partnera a dětí. Nejčastěji se v našich podmínkách jedná o soužití matky a dětí po rozvodu manželství.

Dále ji člení dle stupně a kvality soužití na:

- *Harmonická rodina* – vyznačuje se vnitřní stabilitou, vyrovnanými citovými vztahy, vzájemnou úctou, respektem a úctou, kterou k sobě její členové chovají. Dítě zde nabývá pocitu jistoty, stability, bezpečí a citové rovnováhy.
- *Disharmonická rodina* – se naproti tomu vyznačuje narušenými vztahy mezi rodiči nebo mezi sourozenci navzájem. V rodině existuje zvýšené napětí, nevhodným chováním mezi partnery či sourozenci. Taková rodina negativně ovlivňuje vývoj dítěte. Dítě si z takové rodiny odnáší nesprávný vzorec chování pro svůj nadcházející život.

To, v jaké rodině rodiče vychovávají své děti je závislé na mnoha faktorech. Lze předpokládat, že velmi dobré mezigenerační může značit rozšířenou rodinu, naopak tam, kde děti nemají takové vztahy, může být důvodem založení čistě nukleární rodiny. Je však zřejmé, že oba tyto typy rodiny nesou své výhody a nevýhody.

Pomoc prarodičů při výchově dětí se mnohdy může stát neocenitelnou. Nejenom v otázce případné výpomoci při hlídání dětí, ale zejména je důležitý fakt častého osobního kontaktu dětí s prarodiči. Toto pak může být velmi důležitý aspekt utvoření silného pouta mezi vnoučaty a prarodiči. Toto se může stát velmi přínosným i pro seniory, kteří se tak cítí být plnohodnotnými členy společnosti. Využívání prarodičů při výchově dětí tak může hrát velmi významnou roli při odchodu do důchodu, kdy nové povinnosti, ale také radosti s dětmi mohou dát prarodičům nový smysl v životě.

Naopak život v nukleární rodině z pohledu výhod může přinášet pocit samostatnosti, nevměšování se ro čistě rodinných záležitostech a určitou autonomii dané rodiny.

Maříková (2008) pak rozděluje rodiny z pohledu socializace dítěte a zastávání jednotlivých funkcí rodiny jako rodiny:

- *Funkční rodina* – je zde předpoklad velmi dobrého vývoje dítěte, jak fyzický, tak psychický, jsou zde velmi vřelé vztahy jak mezi rodiči a dětmi, tak mezi sourozenci.
- *Problémová rodina* – některé funkce rodiny nefungují tak jak by měly, avšak své problémy rodina zvládá, snaží se je řešit sama nebo s malou pomocí zvenčí.
- *Dysfunkční rodina* – vyskytují se zde některé vážné potíže či poruchy, které narušují a poškozují zdravý psychický vývoj dětí.
- *Afunkční rodina* – je typická velmi závažnými problémy, rodina jako taková přestává plnit svou funkci, vážně škodí jak fyzickému, tak i psychickému vývoji dětí, v krajnostech může docházet až k ohrožení na samotné existenci dítěte.

Rozdělení pouze do tří typů rodin pak uvádí hned dva autoři.

Kraus (2008) z pohledu plnění funkcí rodiny uvádí toto členění:

- *Funkční rodina* – všechny své funkce plní přiměřeně.
- *Dysfunkční rodina* – některé funkce nejsou plněny dostatečně, celkový život rodiny však není zásadně ohrožen
- *Afunkční rodina* – rodina nezvládá své základní funkce, je vnitřně rozkládána a zásadně je narušován i socializační vývoj dítěte.

Reichel (2008) rozděluje rodiny z hlediska socializačního na:

- *Eufunkční rodina* – rodina plní své funkce tak, jak jsou od ní požadovány společností i samotnou rodinou.
- *Dysfunkční rodina* – členové rodiny nepocítují žádné nedostatky, avšak ze strany společnosti není chápána jako dostatečná.
- *Afunkční rodina* – rodina selhává a své funkce neplní ani vůči svým členům, ani vůči společnosti.

1.4 Funkce rodiny

Rodina jako základní primární skupina má zcela bezesporu své opodstatněné funkce. Jejich plněním rodina zabezpečuje požadavky společnosti. „*Současná doba posílila význam rodiny*

jako útočiště před veřejným světem, rodinné prostředí se více než dříve stává protiváhou veřejného prostoru.“ (Kraus, 2008, s. 81) Zdá se, že je to důsledkem současného světa, kdy se společnost více rozděluje, existují u nás lidé majetkově zajištění a na druhé straně přibývá rodin s existenčními problémy.

Jak jsme již zmínili výše, rodina je útočištěm pro své členy, kterým zabezpečuje hned několik funkcí. Tyto se důsledkem společenských změn zajisté proměňují.

Dle Krause (2008) můžeme vymezit základní funkce rodiny takto:

- *Biologickoreprodukční funkce* – je významná jak pro společnost jako celek, tak pro jedince, kteří rodinu tvoří. Pro společnost je důležité, aby se rodil takový počet dětí, který naplní její potřeby. V současné době vyvstává problém rodin, kteří mají pouze jedináčka nebo dokonce neplánují rodinu vůbec. Z tohoto důvodu evidujeme úbytek dětí.
- *Sociálně - ekonomická funkce* – zabezpečuje rodinu zejména v otázce materiální, kdy její se její poruchy projevují v hmotném nedostatku.
- *Socializačně - výchovná funkce* – zejména jde o fakt, že rodina je první a tou nejdůležitější sociální skupinou, se kterou přichází dítě do styku. Základní úlohou zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do života. Rodina někdy odpovědnost za výchovu přesouvá na školu
- *Relaxační a zábavná funkce* – odpočinek, rekreace a zábava je nedílnou součástí života. I z tohoto důvodu je velmi důležité, aby aktivity tohoto druhu rodina sdílela společně.
- *Emocionální funkce rodiny* – zmiňujeme sice jako poslední, ale dalo by se říci, že je tou nejdůležitější. Je pro vývoj dítěte zcela zásadní a nezastupitelná. Dávat a přijímat lásku není samozřejmostí, jinde než v rodině se dítě s tak láskyplným prostředím ne-seznámí. S ohledem na zvyšující se rozvodovost a zaneprázdněnost rodičů u nás narůstá počet dětí citově deprivovaných, nebo dokonce týraných.

Jednotlivé funkce rodiny se samozřejmě vzájemně prolínají a doplňují, jsou navzájem provázané. A právě plnění funkcí rodiny, je pro mnohé autory dalším kritériem pro kategorizaci rodin.

„Zdravé rodiny jsou dvojího druhu: optimální a adekvátní“ (Plaňava, 2000, s. 53). Taková rodina dle autora zvládá napětí mezi individuální volbou a potřebami rodiny.

Nejpočetnější skupinu rodin pak tvoří rodiny průměrné a dysfunkční. Zatímco optimální (funkční) rodiny usilují i dosahují vysoké intimity, průměrné rodiny preferují kontrolu a usilují o ni. Rodiče se zabývají kontrolou, existují zde tvrdá pravidla, která ovlivňují vazby v rodině. V případě, že se některý člen rodiny chová v rozporu s pravidly, bývá direktivně usměřován. Osobní odpovědnost za vlastní jednání, za pocity i myšlenky bývá popírána. (Plaňava, 2000, s. 55)

Jednotlivé rodiny, jejich každodenní chod a fungování úzce souvisí i se styly ve výchově, kterým se budeme věnovat v další části této práce.

1.5 Styly ve výchově

Každá rodina má své požadavky, své hodnoty a také způsob výchovy svých dětí. Existuje několik přístupů, které literatura definuje.

Mezi nejznámější rozdělení typů rodin řadíme rozdělení dle Krause (2008):

- *Liberální styl* – dítěti je vše dovoleno.
- *Styl hýčkajícího dítěte* – dítě je rozmazlováno.
- *Perfekcionistický styl* – dítěti není dána samostatnost, je rodiči neustále opravováno a usměřováno.
- *Hypochondrující styl* – dítě je příliš opečováváno, rodiče o něj mají neustálý strach.
- *Autoritativní styl* – dítě musí mít disciplínu a plnit strohé rozkazy.
- *Tvrdý styl* – je využíváno fyzického násilí.
- *Demokratický styl* – je založen na principu partnerství mezi rodiči a dětmi, je připouštěna diskuze.

Z výčtu výše uvedených stylů ve výchově je zřejmé, který výchovný styl lze považovat za správný. Demokratický styl výchovy v sobě zahrnuje nejen schopnost dítěte vyjádřit svůj názor, ale také akceptovat názor ostatních a umět se mu přizpůsobit.

Důležitým faktorem, který ovlivňuje kvalitu výchovy v rodině, je právě vztah rodičů k dítěti a styl výchovy. Ten může být po celou dobu výchovy stejný, ale musí reflektovat na vývoj dítěte a jeho vývojové stádium. Jednotlivé fáze vyžadují adekvátní rodičovský přístup. (Kováčiková, 2006, s. 56)

Kováčiková (2006) ve své publikaci vysvětluje potřebu různého výchovného stylu. Dítě předškolního věku potřebuje mít ve svém rodiči oporu a pocit jistoty. Dítě se rozumově vy-

víjí, prochází důležitými vývojovými stádii, je zvědavé a potřebuje znát odpovědi. Dítě školou povinné pak potřebuje mít ve svém rodiči i autoritu, kterou bude uznávat a respektovat. Je pak pro něj snazší přijmout autoritu učitele ve škole. Každý rodič se obává období puberty, kdy se dítě mění, je mimořádně vnímavé a citlivé. V případě, že se rodič pro své dítě v tomto věku stane důvěrníkem, mají toto období obě strany ulehčeny. Dítě si nemusí hledat takového důvěrníka mezi vrstevníky, kdy by mohlo hrozit nebezpečí inklinace k patologickému chování. Rodiče by měli mít na paměti, že v tomto období přílišná tvrdost své nepřináší očekávaný efekt. Naopak v období adolescence, kdy přichází tolik očekávané pozitivní a harmonizující období, by dítě ve svém rodiči mělo nalézt staršího přítele a poradce.

Bližší se však období dospívání budeme věnovat v samostatné kapitole.

2 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ A JEHO RIZIKA

Jak jsme se již zmiňovali, období dospívání bývá jednou z nejnáročnějších etap v lidském životě. Bývá s obavami očekávána rodiči dospívajících dětí, před kterými se začínají otevírat dveře opravdového dospělého života. Osobnost člověka dozrává. „*Osobnost je jednou z nejzložitějších skutečností ve známém vesmíru*“ (Smékal, 2002, s. 13). Není tedy překvapující, že se psychologií osobností zabývá nejen řada autorů, ale také vědních oborů. Osobnost tak může být chápána i jako hypotetický konstrukt, který má funkci popisnou i vysvětlovací, přičemž hypotetické konstrukty jsou fenomény, které jsou brány jako existetní, ačkoliv nejsou pozorovatelné přímo, nýbrž jsou z toho, co je pozorováno, vyvozovány (Nakonečný, 1998, s. 12).

Věková hranice období dospívání se snižuje. Nicméně je období dospívání věkovou hranicí mezi dětstvím a dospělostí. (Vágnerová, 2000, s. 209). Nástup období dospívání – pubescence, bývá nejčastěji stanovena 11. až 15. rokem života. Je to zcela individuální, u chlapců nastává později než u dívek. Druhé období dospívání se nazývá adolescence a nastává mezi 15. až 20 rokem života.

V období pubescence dochází ke kompletní proměně osobnosti dospívajícího. Osobnost dítěte dozrává jak po fyzické, tak po psychické stránce. Tělesné dospívání, které je spojeno s pohlavním zráním, je prvotním znakem pubescence.

S. Freud označil toto období jako genitální období, podle E. Eriksona je dospívání charakteristické hledáním vlastní identity, bojem s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém, o své pozici ve společnosti (Vágnerová, 2000, st. 209, 210).

Jak jsme již zmínili výše, období nástupu pubescence se v minulých desetiletích projevilo, dosáhlo pravděpodobně svého vrcholu a došlo k jeho stabilizaci. Dospívání je biologicky limitováno a dle názoru různých autorů se nemůže libovolně posunovat do nižšího věku. (Vágnerová, 2000, s. 210)

Období pubescence bývá také označováno jako stadium sociální identity, někteří autoři je dále rozdělují na stádium sociální identity a pozdější stádium osobní identity. Stadium osobní identity vede ke zralému pohledu na vlastní osobu i na prostředí, v němž žije. Dospívající opouští dětské sebezpetí a nahrazuje ho novým, dospělým. Tento přechod bývá doprovázen vyhocenými krizemi, diskontinuitou mezi dětským a dospělým. (Říčan, Krejčířová, 1997, s. 45)

To ovšem neznamená, že každý jedinec prožívá toto období stejně. Jsou rodiče, kteří si u svých dětí typického střídání nálad ani nevšimnou a jiní marně hledají správný klíč ke komunikaci s dospívajícím členem domácnosti. Přejít pubescenta do adolescentního období je proto jedinečný a nelze je zevšeobecňovat.

Jsou adolescenti, kteří svou krizi pubescence překonají bez větších problémů, a své dospělé já si vybudují. Jsou ale i tací, kteří se dokáží zbavit svého „dětského“ já, ale nedokáží si vytvořit nové – dospělé. Pak se hovoří o agravované adolescentní krizi. S ohledem na obtížnost prožívaného období pak mívají i psychiatři správně rozpoznat agravovanou adolescentní krizi či například počínající schizofrenii. (Říčan, Krejčířová, 1997, s. 45)

Dle Eriksona je častým jevem adolescence vývojové moratorium. Období, kdy jedinec, který nemůže zvládnout nahromaděné úkoly tohoto stádia, svůj přechod k dospělosti odkládá a sbírá síly k postupu vpřed. Po určitou dobu žije způsobem, který mu umožňuje odklad a věnuje se často činnosti, která ho zaujme, takže vývojové úkoly na něj přestanou doléhat. Může se tak dostat do vlivu nějaké party nebo sekty, může vyplnit čas sexuální promiskuitou. (Říčan, Krejčířová, 1997, s. 46)

Tuto problematiku, která bezesporu spadá do problematiky psychologie, zde zmiňujeme zcela záměrně. Je nutno poukázat na složitost daného období, kdy více než jindy pubescent a adolescent potřebuje cítit zázemí a podporu své rodiny. Je to období, které je náročné nejen pro daného jedince, ale i pro jeho okolí.

2.1.1 Tělesná proměna v dospívání

Jak jsme již zmiňovali, v období pubescence dochází k velkým tělesným změnám. Všimají si toho nejen samotní dospívající, ale také jejich okolí. Mladí lidé jsou proto na svůj zevněšek velmi citliví, sami sebe podrobují srovnávání se všeobecným ideálem krásy, který na ně útočí prakticky neustále z médií či sociálních sítí. Zejména dívky bývají doslova posedlé svým zevněškem a snaží se připodobnit svému vzoru. Riziko nastává v případech, kdy dítě začne vospívat dříve tělesně, než duševně.

„Ranější dospívání chlapců nebývá tak zatěžující jako předčasné tělesné dospívání dívek“ (Vágnerová, 2000, s. 212). Důvodem je především fakt, že důležitou roli hrají odlišnosti tělesných změn, která dospívání přináší obou pohlavím. U dívek jsou tyto změny nápadnější než u chlapců, kdy například významný růst a rozvoj svalů je společensky žádoucí.

Jak jsme již zmínili, období pubescence je obdobím vlastního pozorování. Zejména dívky pečlivě sledují svůj zevnějšek a snaží se ho přiblížit ideálům dnešní společnosti. Mezi vrstevníky existuje jakýsi „standard“, kterého se snaží držet. Nejde jenom o samotný vzhled, ale také o oblékání a módní trendy. Pubescenti se snaží zvyšovat svou atraktivitu, vědí, že atraktivní vzhled jim usnadňuje život a přináší výhody.

Menší tělesná atraktivita může znamenat snahu o jinou kompenzaci. Může být paradoxně stimulem hledání jiného způsobu seberealizace. Menší atraktivita tak může představit „výhodu“, neboť se stane podnětem k dalšímu osobnostnímu rozvoji. Pocitem větší nespokojenosti obecně více trpí dívky než chlapci. (Vágnerová, 2000, s. 213)

Pomoc z rodiny by v tomto období měla přicházet zejména ve zdravém posílení sebevědomí.

2.1.2 Prožívání v dospívání rozvoj identity

V období pubescence se mění nejen fyzická stránka jedince, ale i psychika prochází velkými změnami. Dochází k proměně hormonálních funkcí, které s sebou přinášejí kolísavost emočního ladění, větší labilitu a tendenci reagovat přecitlivěle i na běžné podněty (Vágnerová, 2000, s. 214).

V období dospívání začínají vystupovat vývojově vyšší city, jejichž zdrojem jsou etické, estetické a intelektuální hodnoty (Nakonečný, 1998, s. 438).

Jedinec si v tomto období začíná klást nové otázky, které se týkají vlastní existence, ztrácí původní jistotu. „*Emoční reakce pubescenta jsou ve srovnání s minulým obdobím nápadnější a zdají se být ve vztahu k vyvolávajícím podnětům méně přiměřené*“ (Vágnerová, 2000, s. 214). Vývoj emocí se projevuje zráním emocionality, což je vyjadřováno pojmem citová zralost, resp. nezralost (Nakonečný, 1998, s. 438).

Pro mnohé jedince je v tomto období typická nechuť projevovat svoje city, jsou více uzavřené, citové prožívání se stává ryze soukromou záležitostí. V tomto období proto může pro rodiče být velmi obtížné navázání kontaktu se svým dospívajícím dítětem. Dospívající se nerad svěruje a rodiče a nejbližší okolí tak může ztratit přehled o aktivitách a zájmech svého dítěte, které se mnohdy snaží uniknout z každodenního života do fantazijních úvah.

Pro dospívajícího je v tomto období velmi důležité i klima školy, kde se mnohé také mění a dospívající na něj nahlíží rozdílně než v mladším věku.

2.2 Vliv školy

Pro období dospívání bývá charakteristický vzdor. Pubescenti jsou přesvědčení o tom, že všeobecným problémům rozumí a uměli by je vyřešit daleko lépe než dospělí. Škola ztrácí smysl a je vnímána jako bezvýznamná nutnost, školní prospěch se může horšit. Adolescenti si pak sami vybírají pravidla a hodnoty, k nimž chtějí být loajální (Vágnerová, 2000, S. 274).

Pubescent považuje za důležitou součást žakovské role tendenci příliš se nenamáhat. Jeho cílem je především to, aby se nedostal do potíží. Něco se naučit není tak důležité, jen nechce mít potíže. (Vágnerová, 2000, s. 234)

Stejně jako pro rodiče, tak i pro učitele je období dospívání náročné. Studenti rádi hodnotí učitele a oceňují ty, kteří s nimi jednájí jako se sobě rovnými. „*Oceňují dobrou náladu, smysl pro humor, pochopení pro žáky a ochotu vyslechnout jejich názor. To znamená, že jsou rádi, když je učitel bere alespoň do určité míry jako rovnocenné bytosti.*“ (Vágnerová, 2000, s. 234)

Spolužáci již mají ve třídě utvořeny sociální vazby, které jsou v tomto období důležitější než kdykoliv předtím. „*Vrstevníci se stávají neformálními autoritami, které mohou mít za určitých okolností větší vliv než dospělí*“ (Vágnerová, 2000, s. 244).

Z vrstevnických skupin, které byly dříve tvořeny převážně jedním pohlavím, se stávají heterogenní skupiny. Vrstevnická skupina velmi výrazně ovlivňuje každého svého člena. Pubescenti potřebují opravdové přátele, touha po přátelství se projevuje už na počátku puberty. Přátelství představuje pocity bezpečí, jistoty a také začlenění. Později v adolescenci přátelství nahrazuje partnerský vztah. (Vágnerová, 2000, s. 248)

Je tedy zřejmé, že přátelství a sounáležitost k vrstevnické skupině je nesmírně důležitá a přispívá ke snadnějšímu vstupu do světa dospělých.

2.3 Role otce a matky v období dospívání

Tím, že se dítě začíná v období puberty osamostatňovat, může se zdát, že se své rodině vzdaluje. Citové vazby už nejsou jako dříve, kdy bylo dítě na rodičích zcela závislé, city jsou zralější, ale nikam nemizí, naopak získávají na síle.

„*Pocit jistoty a bezpečí, který vazba na rodinu poskytovala, se transformuje do symbolické roviny a funguje stejně účelně, i když pouze ve vědomí jedince*“ (Vágnerová, 2000, s. 238).

V tomto období se mohou odlišovat potřeby dětí a rodičů, stává se stále obtížnější spolu

komunikovat. Rodiče se stále vidí jako autority a dospívající se snaží žít dle vlastních představ, často naprosto odlišných od představ rodičů.

Jednotlivé výchovné styly, které jsme prezentovali dříve, mohou mít různé následky. Jestliže má rodina příliš autoritativní styl výchovy, dítě se může rozvinout jako pasivní, submisivní jedinec, který se není schopen sám prosadit. V případě emočního vydírání, nejčastěji matek, u kterých nebyl rozvinut další uspokojivý vztah po např. rozpadu manželství, jsou potomci citově vydírání v případě snahy o osamostatnění a snahy vytvoření jiného vztahu mimo rodinu. V případě, že rodina neplnila funkci bezpečí zázemí, vzniká deformace vazeb na rodiče. Vzájemné citové vazby jsou slabé a proces emancipace nemůže uspokojivě proběhnout. (Vágnerová, 2000, s. 242)

2.3.1 Vztah k matce

Matka je v rodině vnímána jako ta, která se stará a pečuje o děti. Tato péče přirozeně přetrvává i do doby, kdy dítě začne dospívat. Pubescentem je tato péče vnímána jako pokořující, přehnaná a snaží se z ní vymanit.

Nicméně role matky je nesmírně důležitá pro obě pohlaví, nicméně pro dívky bývá stěžejní. „*Dcera od matky potřebuje podporu v rozvoji ženské role. Dceři příliš nepomůže, když matka na svou vlastní ženskou roli rezignuje, protože za těchto okolností pro ni nebude přijatelným vzorem.*“ (Vágnerová, 2000, s. 242) Často také bývá problémem ve vztahu dcera – matka vzájemná rivalita.

2.3.2 Vztah k otci

Otec bývá často považován za hlavu rodiny a má svou nezastupitelnou mužskou roli. Ve vztahu otec a syn se mohou začít proměňovat vzájemné vztahy v okamžiku změny jejich fyzických disproporcí. Dospívající syn se potřebuje osamostatnit a nestojí už o společnost svého otce, ke kterému dříve více vzhlížel. Může se zdát, že se otci vzdaluje a dává přednost vrstevníkům, není to pravdou. Synovi mnohdy stačí pouhé vědomí, že se na otce může spolehnout. (Vágnerová, 2000, s. 243)

Syn potřebuje ke svému dospívání správný mužský vzor, kterým je mu otec a který rozvíjí jeho mužskou roli. Stejně jako u synů, tak i u dcer funguje otec jako model mužské role. (Vágnerová, 2000, s. 243)

Z toho, co jsme se doposud dozvěděli, není tedy zarážející, že si mnohdy ženy vybírají za své partnery muže, kteří se podobají jejich otcům a muži hledají ženy, které jsou podobné jejich matkám.

Je nutno si uvědomit, že model rodiny a života, jaký svým dětem předáváme je nesmírně důležitý. Představuje, zejména pro adolescenty, jakousi normu, ke které by měli sami v životě směřovat. Cesta, po které se jednou vydají, však s sebou nese ještě sbírání mnohých zkušeností.

3 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

„Dřívější označení pro negativní jevy ve společnosti, které naznačovalo analogii s patologií postihující biologický organismus“ (Jandourek, 2007, s. 183).

Pojem sociální patologie začal používat anglický filozof a sociolog H. Spencer. Jde o souhrnný pojem, který označuje nežádoucí, nenormální a všeobecně nežádoucí společenské jevy. Dále sem patří i sankcionované formy deviantního chování, jako i studie příčin takového chování. Snaha o porozumění toho, co je abnormálně může být úspěšná pouze tehdy, pokud správně definujeme, co je normální. To, co považujeme za normální, však nemůžeme ztotožňovat s představou o průměrnost, teda s tím, co ve společnosti pokládáme za standardní. Proto musíme upozornit na socio-kulturní určení sociálně patologických jevů a jejich proměnlivost v závislosti na čase a regionu. (Ondrejko, 2001, s. 11.)

Do české sociologie zavedl termín sociální patologie přední český sociolog, filozof, pedagog, psycholog politolog a kulturolog I. A. Blaha, byl žákem E. Durkheima, průkopníka sociologie.

Na přelomu 20. století byly za sociálně patologické jevy považovány jevy jako sebevraždnost, alkoholismus, homosexuality, prostituce, rozvodovost, nezaměstnanost. Později se k nim přidali i narkomanie, drogová závislost, násilí a agresivita, která dnes představuje jedno z největších nebezpečností, neboť mnohdy bývají společností přijímány jako běžné. S tím je spojena hrozba, že se stanou součástí naší kultury, a v rámci společenských norem si je mladí lidé v procesu socializace osvojovat jako běžné. (Ondrejko, 2001, s. 12)

Jak jsme již zmiňovali v předchozí kapitole věnované rodině, právě v rodině jsou dětem předávány základní hodnoty a kultura společnosti, ve které vyrůstá. Pokud teda rodina přijme určité typy chování za své vlastní, pak i dítě, vyrůstající v takové rodině toto chování považuje za normální.

Společnost by tak měla proti takovému chování bojovat. A nejlepší obranou proti sociálně patologickému chování je prevence. Toto na první pohled banální tvrzení není vůbec tak samozřejmé, jak by se na pohled mohlo zdát. Podle velké části společnosti je totiž adekvátním bojem proti takovému chování, např. drogové závislosti, jejich terapie. Terapií se údajně zabráňuje dalšímu šíření „sociální infekce“, kdy zastánci takové terapie vychází z předpokladu „sociální nákazy“ patologických jevů. Terapie má v boji se sociálně patologickými

jevy bezesporu své místo, ale její zaměňování s prevencí není smysluplné. (Ondrejkovič a kol., 2001, 12, 13)

Otázkou, zda je možno za faktory sociálně patologického chování mládeže považovat rodinu, či jiné činitele, se už zabývala celá řada autorů. Je zcela zřejmé a nepochybné, že příčin je mnoho a určit jednu jedinou není možné. Cílem této diplomové práce není určit primární příčinu takového chování mládeže, nýbrž konstatovat, zda děti a mládež z rodin, kde selhaly její základní funkce, více inklinují k takovému chování.

Matoušek (1996) uvádí, že zdrcující většina kriminálního chování mladistvých se vymýšlí a uskutečňuje ve skupinách mládeže. Je to argument proti tvrzení, že právě rodina je primárním faktorem sociálně patologického chování mládeže. Dalším z těch mnohých faktorů pak může být nuda. Jak jsme již konstatovali výše. I Matoušek uznává, že najít jednoho činitele a označit ho za příčinu sociálně patologického jednání mládeže není jednoduché.

3.1.1 Rodina jako faktor sociální patologie mládeže

„Faktory, jež se významnou měrou podílejí na existenci sociálně patologického chování u mládeže, se i v dnešní měnící se, dynamické, postmoderní společnosti, procházející významnými ekonomickými, společenskými či politickými změnami, příliš nenějí.“ (Firstová, 2014, s. 61).

Jen velmi staré teorie delikvence nepočítaly s rodinou jako činitelem sociálně patologického chování mládeže. Prakticky všechny hypotézy, vysvětlující kriminalitu mladistvých, formované ve 20. století zahrnují rodinu jako vlivného, ne-li rozhodujícího činitele. V tento okamžik nelze nepřipomenout klasické výzkumy manželů Glueckových z roku 1964. Ve studii, ve které srovnávali dvojice utvořené z 500 delikventních a 500 nedelikventních mladistvých tak, aby si srovnávané dvojice byly co nejvíce podobné místem bydliště, sociálním postavením rodičů, rasou i inteligencí, byla věnována i pozornost uvnitř rodiny. Výsledkem bylo zjištění, že u rodičů delikventních hochů se našlo významně více emočních poruch, duševních retardací, alkoholismu a také kriminálních deliktů. Tyto rodiny byly častěji v ekonomicky velmi špatném postavení, žily ze sociální podpory a měly malý zájem na zlepšení svého postavení. Mnoho manželství bylo nešťastných nebo rozvedených. Rodina jako celek byla k delikventnímu jednání hochů lhostejná, tyto hoši neměli příliš často ke svým rodičům pozitivní vztah, jen málo z nich mělo otce jako přijatelný vzor. V těchto rodinách se uplatňovala buď velmi silná disciplína, nebo naprostá netečnost. Sociální pracovníce tyto rodiny

označily jako zanedbané, špinavé, kde ani dospělí ani děti neměli pocit pohody, a tak mladiství trávili raději čas venku. Toto je soubor charakteristik, které tvoří klasický portrét delikventovy rodiny. (Matoušek, 1996, s. 14,15)

V České republice jsou neúplné rodiny považovány taktéž za riziko. Rozvodovost u nás je poměrně vysoká a neúplné rodiny s sebou nesou určité riziko, co se týká sociálně patologických jevů. Osamělý rodič má složitější pozici, o to více jsou kladeny nároky na jeho osobní zralost a stabilitu. V neúplných rodinách je vyšší riziko absence některých vzorců chování, absence zdravého partnerského vztahu, jež by měly dítěti sloužit jako vzor. (Firstová, 2014, s. 73)

Nicméně, obraz delikventní rodiny, který byl podán tímto výzkumem, se v posledním období mění. Novější výzkumy potvrzují, že zanedbávání či týrání dětí v rodinách dramaticky zvyšuje pravděpodobnost, že tyto děti se během dospívání dostanou do konfliktu se zákonem. Dalším faktorem jsou neúplné rodiny. Výzkumy J. Q. Wilsona (1994) ukazují, že děti, které přišly na svět mimo manželství, stejně jako děti mladých matek či z rozvedených rodin, mají před sebou kriminální dráhu ve větším počtu případů, než děti narozené v manželství. (Matoušek, 1998, s. 18)

„Nejpřekvapivějším současným trendem je nárůst kriminality u mladistvých, kteří žijí v úplné, stabilní rodině“ (Matoušek, 1998, s. 19). Dvě hypotézy předpokládají, že buď v rodině existuje skrytá patologie a druhá, že vliv rodiny na děti v průběhu dospívání klesá, děti jsou odkázány na výchovu v institucích, na pasivní sledování médií. Role rodiny se vytrácí, volný čas je neúčelně tráven, domácí povinnosti jsou plněny snáze. Oba druhy hypotéz mohou platit zároveň. (Matoušek, 1998, s. 19)

Tak jsme již konstatovali v kapitole věnované dospívání, je toto období důležité pro každého jedince, aby se osamostatnil od své orientační rodiny a připravil se na život v rodině vlastní, prokreační.

3.1.2 Vrstevnická skupina jako faktor sociálně patologického chování mládeže

Škola je místo, kde se děti seznamují se svými vrstevníky. Formují se zde nové, mnohdy kvalitativně odlišné vztahy než v rodině. V průběhu dospívání se čím dál častěji projevuje potřeba jedince komunikovat s ostatními stejné věkové kategorie. Spojují je podobné zájmy

a názory. Oslabuje se závislost na rodině, dospívající potřebuje více vlastního prostoru, oslabuje se též výchovná funkce školy a pro dospívajícího se stává zásadní referenční skupinou právě skupina vrstevníků. (Firstová, 2014, s. 100)

U mladistvých, kteří nemají od dětství vytvořeno pevné pouto k domovu a rodině je tato potřeba o to silnější. Vrstevnická skupina nahrazuje rodinu a dospívající má pocit, že někam patří, někde má své místo a jeho existence smysl.

Vrstevnické skupiny můžeme rozdělit na ty, které dospívajícímu přináší užitek, rozvíjí jeho pozitivní zájmy a nadání, tzv. pozitivní vrstevnické skupiny. Ve většině případů jsou to skupiny, které řídí nějaká organizace státu. Jedná se o zájmové kroužky a seskupení. Tyto vrstevnické skupiny tedy dospívajícího pozitivně rozvíjí a jsou prevencí před sociálně patologickým chováním.

Jsou pak ale skupiny, které vznikají mezi mládeží zcela spontánně, sdružují jedince s podobným osudem a sociálním postavením. Jde o negativní vrstevnické skupiny. V takových skupinách jsou obvykle vůdci, kteří svou veškerou činnost orientují sociálně nežádoucím směrem. V tomto ohledu se jako zvýšené riziko jeví morálně nezralí jedinci, labilní, vyrůstající v nevhodném rodinném prostředí, bez vymezených pravidel a norem chování. (Firstová, 2014, 101)

„Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 83).

Bývá obvyklé, že každá skupina má své svůj vnitřní cíl a tvoří tak subkultury. Rozděluje je na:

- *Drogové subkultury* – takové skupiny holdují alkoholu, drogám, sexuální promiskuitě. Prostředky získávají žebráním, půjčkami, drobnými krádežemi, prodejem drog.
- *Rasistické subkultury* – násilná subkultura. Nejznámější hnutí skinheads. Jsou velmi soudržní, dodržují hierarchii a vojenskou strukturu.
- *Pseudonáboženské subkultury* – nejznámější jsou satanisté. Praktikují parodie církevních obřadů na hřbitovech a v kostelech. (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 83 – 89)

Každé dítě a dospívající potřebuje ke svému správnému vývoji vrstevníky, stejně jako rodina i vrstevnická skupina dítě socializuje a učí ho jak se chovat v širší společnosti, než je jeho rodina. Z pohledu společnosti je však žádoucí vznik pozitivních vrstevnických skupin, které

jsme zmiňovali výše. S tím je opět spojeno smysluplné trávení volného času mládeže, které i v otázce negativních vrstevnických skupin může působit preventivně.

3.1.3 Nuda jako faktor sociálně patologického chování mládeže

Jako další hypotéza by, dle Matouška, mohlo být tvrzení, že příčinou sociálně patologického chování mládeže je nuda. Mladí lidé neumí smysluplně trávit svůj volný čas a tak se začnou bavit společensky nepřijatelným chováním. I toto tvrzení je pravdivé a nuda nese část odpovědnosti za patologické chování mládeže, proto patří velký dík všem, kteří věří, že je nutné s tímto problémem bojovat a vytváří dětem a mladistvým zajímavé a smysluplné programy. (Matoušek, 1996, s. 14)

Vzhledem k tomu, že si jsme si také vědomi důležitosti problematiky volného času a volnočasových aktivit mládeže, budeme se tomuto tématu více věnovat v samostatné kapitole této diplomové práce.

3.1.4 Média jako faktor sociálně patologického chování mládeže

Média v jistém slova smyslu spadají do volnočasových aktivit mládeže. Jsou tak významnou součástí každodenního života nejen mládeže, ale i dospělých. Děti jsou však schopné u médií strávit podstatnou část svého volného času. A je jedno zda jde o sledování televize, hraní počítačových her, sledování internetu, či sociálních sítí jako jsou facebook, instagram nebo skype. (Firstová, 2014, s. 109)

Média bohužel vytlačují původní zdroje klasických mediálních aktivit, jako byly četba knih, návštěva divadel, kina, galerií, poslech rozhlasu. Nárůst aktivit na internetu je naprosto alarmující. Děti a dospívající jsou na sociálních sítích a sledování internetu, zejména YouTube, trávit doslova každou volnou chvíli. Je zřejmé, že tomuto fenoménu současné doby nelze zabránit, neboť naprostá většina úkolů do školy se děje on-line. Dokonce v současné době, kdy kulminuje výskyt viru COVID -19 jsou žáci školou povinni nuceni plnit své školní povinnosti přes internet. Nelze tedy paušalizovat, že internetová média s sebou nesou vždy jen negativa.

Nicméně trávení volného času, tedy času, který není věnován školním povinnostem, je pro děti a mládež daleko zajímavější a lákavější. Rizika sociálně patologického chování jsou spatřována zejména ve sdílení kompromitujících videí, šikany na sociálních sítích a sexuálního vydírání.

3.2 Agresivita a násilí

„Vycházejíce právě z konstrukce nenásilnosti, kterou pokládáme za základ naší civilizace a humanity, považujeme agresivitu a násilí za společensky nepřijatelné jevy, které zařazujeme do sociální patologie“ (Ondrejkoovič a kol, 2001, s. 70).

Pojmy agresivita a násilí spolu souvisí. O násilí hovoříme v souvislosti s páchanou kriminalitou, v souvislosti s násilím v rodině, vůči ženám, cizincům, ve školách, v armádě a jiných specializovaných institucích. Dále se s ním setkáváme v běžném životě na ulicích. Velkou hrozbou je pak latentní násilí v rodinách, které bývá pácháno většinou na dětech nebo na ženách. (Ondrejkoovič a kol, 2001, s. 74)

Agresivitou pak označujeme útočné jednání, které obvykle nastupuje jako reakce na skutečné nebo zdánlivé ohrožení vlastní moci (Ondrejkoovič a kol, 2001, S. 71).

Mezi sociálně patologické chování mládeže bezesporu patří násilí a agresivita. Násilí na školách graduje, děti a dospívající se často baví násilím na mladších spolužácích. Tento způsob šikany pak prezentují na sociálních sítích a zvyšují si tak svůj společenský status.

3.2.1 Šikana

„Šikanu lze definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit“ (Vágnerová, 1999, s. 283).

Šikana je agresivní poruchou chování nejenom dětského věku. Specifickým znakem je zde bezmocnost a slabost oběti, které stimulují chování agresora. Šikanující agresor bývá fyzicky zdatný a silný, je neukázněný, s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními. Bývá necitlivý a neosobní. Jeho svědomí není dostatečně vyvinuto, necítí se tak vinen. (Vágnerová, 1999, s. 284)

Šikanovaná oběť je naopak nějak handicapována. Bývají to tiché, plaché, úzkostné a nejisté děti s nízkým sebevědomím. Jsou zvyklé se podřizovat. Šikana má celou řadu variant. Rozlišujeme šikanování skryté, kdy je oběť vyloučena z kolektivu a šikanování zjevné. Zjevná šikana pak může mít podobu:

- *Fyzického násilí a ponižování* – strkání, bití, skákání po oběti. Toto jednání bývá často dokumentováno na mobilní telefony a následně využíváno k sekundární šikaně přes sociální síť.

- *Psychického ponižování a vydírání* – nucení ke svlékání, k posluze, nadávání, izolace.
- *Destruktivních aktivit zaměřených na majetek oběti* - odcizení a ničení věcí, trhání sešitů, krádeže svačin, ničení elektroniky. (Vágnerová, 1999, s. 285)

Mohou to být právě děti z neutěšeného rodinného prostředí, kde mohou být obětmi domácího násilí, jak jsme již avizovali výše. Nebezpečí takového jednání spatřujeme zejména v jeho latenci. Pro pedagogy, zdravotníky, ba dokonce rodinné přátele bývá mnohdy překvapením, že se rodina stala obětí násilníka.

3.2.2 Týrání, zanedbávání a zneužívání dětí. Syndrom CAN

Syndrom CAN je definován jako nenáhodné jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, které je v dané společnosti odmítané a nepřijatelné, jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popř. způsobuje jeho smrt. Předpokládáme, že tímto syndromem v současné době trpí přibližně 1% až 2% dětí. (Dunovský, 1995, cit. podle Vágnerové, 1999, s. 320)

Rozlišujeme tři varianty strádání dítěte:

- *Zanedbávání dítěte* – dítě je poškozováno nedostatečnou aktivitou rodičů, dítě není uspokojováno z hlediska jeho potřeb. Z psychologického hlediska má závažné důsledky především citová deprivace a sociokulturní deprivace.
- *Týrání fyzické či psychické* – projevuje se nadměrným fyzickým trestáním, kde jde o užití fyzické síly dospělého proto dítěti. Psychické týrání se projevuje častým kritizováním, ponižováním a citovým vydíráním dítěte. Jde o zneužití psychické nadřazenosti dospělého nad dítětem.
- *Sexuální zneužívání* – lze definovat jako zneužití moci nad dítětem pro sexuální uspokojení dospělého. Vede k poškození dítěte jak v oblasti tělesné, tak duševní. (Vágnerová, 1999, s. 321)

Sexuální zneužívání dětí není bohužel ojedinělým jevem. Již samotné sexuální zneužití dítěte, obvykle osobou blízkou, které dítě důvěřuje, zanechává na dítěti trvalé následky. Jsou však i případy, kdy k takovému zneužívání dochází za účelem finančního zisku.

„Komerční zneužívání dítěte (Commercial Child Sexual Abuse) je definováno jako použití dítěte pro sexuální účely za peníze nebo odměnu v naturáliích mezi dítětem a zákazníkem,

dítětem a prostředníkem nebo dítětem a agentem nebo jinými, kdo vydělávají na obchodu s dětmi pro tyto účely. (Vaničková, Kloubek, 2006, s. 11).

Mnohdy se dospělí vyvíjejí tvrzením, že je dítě provokovalo, ponoukalo. Není tomu tak. Dospělý je autoritou, je vyzrálý a ví, kdy jeho chování může dítěti ublížit. Bohužel v dnešním globálním světě, kde se vzdálenosti stírají, je velmi oblíbená sexuální turistika. Zejména do chudých oblastí světa, kde jsou děti prodávány častokrát vlastními rodiči.

K rozvoji tohoto jevu došlo ve druhé polovině 20. století. Sexuální zneužívání dětí padá na vrub nejenom pedofilům, ale i na skupiny vyhledávající kontakt s jedinci pubertálního věku a na skupiny, která sexuální kontakt s dětmi vyhledává příležitostně, aniž by se na ně orientovala. (Vaničková, Kloubek, 2006, s. 18)

V rámci komerčního zneužívání dětí je dalším tématem dětská pornografie. Jde o zvukový nebo obrazový materiál, který používá děti v sexuálně implicitním kontextu. (Vaničková, Kloubek, 2006, s. 13) Jde opět o velmi nebezpečnou aktivitu, kdy děti mohou být svedeny k takové činnosti známými či příbuznými, kdy jsou ubezpečovány, že jde o naprosto běžné fotografie. Nebo jsou dítěti za takové fotografie nabízeny peníze, kdy je to pro dítě velmi lákavé a může přijmout. V tomto případě už můžeme hovořit o dětské prostituci.

3.2.3 Dětská prostituce

„Dětská prostituce bývá definována jako využívání dětí pro sexuální účely za peníze či jinou odměnu“ (Vaničková, Kloubek, 2006, s. 12). V současné době již bohužel není dětská prostituce doménou dětí ze sociálně slabých rodin, z rodin, kde rodiče na své děti nemají čas a nevěnují se jim. Stále častěji se v policejních statistikách objevují děti, které pocházejí z dobře situovaných, zabezpečených a fungujících rodin, které si prostituci pouze „vylepšují“ svoji životní úroveň.

I v případě, že se jedná o dobrovolný čin mladého člověka, má tato sexuální aktivita negativní důsledky.

Existuje však i skupina dětí, které jsou k prostituci nuceny svými blízkými. Tady jsou samozřejmě dopady do psychiky dítěte vždy velmi traumatizující. Jde vždy o ohrožení dítěte, kdy je otřesen pocit lidské důstojnosti, osobní i sociální identity a sebeúcty dítěte. Takoví děti jsou stigmatizovány tímto chováním a jsou vyloučeny ze světa kamarádů a vrstevníků. Pro

děti, jejichž vývoj osobnosti a sexuality je takto ohrožen, se násilí, nedůvěra a pokoření stávají normou a hrozí v jejich dalším životě nebezpečí, že budou hledat zázemí a morální útěchu u těch, kdo je zneužívají. (Vaničková, Kloubek, 2006, s. 12)

Závěrem k tomu to tématu si je nutno uvědomit, že dětská prostituce se netýká jenom dívek, naopak v posledních letech se počty dětských prostitutů – chlapců rapidně zvyšují. U těchto dětí jde ve většině o drogově závislé, kteří si takovým způsobem vydělávají na drogu. O drogových a dalších závislostech budeme hovořit v další části této práce.

3.3 Kriminalita mládeže

Je cílem většiny států usilovat o kontrolu nad kriminalitou v zemi. Jednou z mnoha dílčích činností je pak sledování projevů sociálně patologických jevů mládeže.

Z trestněprávní roviny je za mladistvého pachatele trestného činu považován ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Zákonná norma, která upravuje trestání mladistvých je zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále budeme používat pouze termín „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“). Děti do patnáctého roku nejsou trestně odpovědné. (Novotný, Zapletal a kol, 2004, s. 377)

V devadesátých letech minulého století docházelo k podstatnému vzestupu počtu pachatelů z řad dětí i z řad mladistvých na více než dvojnásobek. Na počátku nového tisíciletí se počet známých pachatelů dětí a mladistvých stabilizoval. (Novotný, Zapletal a kol, 2004, s. 379)

Z pohledu struktury kriminality páchané mladistvými je nutno tuto porovnat s kriminalitou dospělých. Nejmarkantnější rozdíl existuje u podílu majetkové kriminality, kdy u dospělých je to 34% a u mladistvých 65%, kdy se jedná především o různé druhy drobných krádeží. Kriminalita mladistvých má své charakteristické rysy, mezi které patří především nedostatečná plánovitost přípravy trestného činu. Skuty páchají většinou nepromyšleně, používají nevhodné nástroje, volí špatný čas provedení skutku. V neposlední řadě pak mají potřebu se svými činy pochlubit na veřejnosti či ve společnosti vrstevníků. Tyto okolnosti pak napomáhají policii jejich odhalení a dopadení. (Novotný, Zapletal a kol, 2004, s. 380)

Dalším důležitým znakem kriminality páchané mladistvými je jejich neschopnost odložit uspokojování svých potřeb na pozdější dobu. Chtějí všechno tady a teď, neberou ohled na současnou situaci a nejsou schopni plánovat a předvídat.

Často se u mladistvých pachatelů setkáváme s použitím brutálního násilí, ať již vůči osobě nebo věci. Samotná hodnota např. odcizeného zboží je neúměrně nízká v porovnání se škodou způsobnou často zbytečně při vloupání do objektu, auta, atd. Mladiství často svou nejistotu přehlušují bezúčelnou agresí a při zastírání trestných činů si počínají velmi brutálně. Objektem zájmu se stávají atraktivní věci, kompenzují si tak mnohdy materiální nedostatek z rodiny. (Novotný, Zapletal., 2004, s. 385)

Mladiství velmi často páchají trestnou činnost ve skupinách. Jedná se většinou případů o vrstevnické skupiny, o kterých jsme již hovořili výše.

3.4 Závislosti

Závislost bývá definována jako vzájemný vztah, ve kterém nějaký objekt nebo jev nemůže plně nebo trvale existovat bez jiného objektu nebo bez podmínek tímto objektem vytvářených. (Jandourek, 2007. s. 278).

Potřeba útěku lidí od reality, odpoutání se od problémů je stará jako lidstvo samo. Psychoaktivní látky, nejprve přírodní a později i uměle syntetizované, jim žádoucí pocity poskytovaly a poskytují. Po určitou dobu zbavují starostí, strachů, nejistoty a zlepšují sebehodnocení. Přestože se ví o nepříznivých důsledcích užívání psychoaktivních látek, po určité době si začne droga víc brát, než dává. Lidé se jich nikdy nedokázali zříci, protože přinášejí rychlé a snadné uspokojení. (Vágnerová, 1999, s. 288)

O syndromu závislosti mluvíme tehdy, když soubor psychických a somatických změn, které se vytvoří jako důsledek opakovaného užívání psychoaktivní látky. Závislost představuje životní styl zaměřený na drogu. (Vágnerová, 1999, s. 289)

Odborná literatura označuje dva druhy závislosti:

- *Biologická (somatická) závislost* – stav adaptace organismu na drogu doprovázený zvyšující se tolerancí (člověk k dosažení stejného efektu potřebuje stále větší a větší dávku) a projevující se při vysazení drogy abstinenčním syndromem.
- *Psychická závislost* – znamená potřebu užívat opakovaně nebo trvale drogu k vyvolání příjemných prožitků a k odstranění negativních prožitků. Člověk má návyk užívat drogu, protože mu přináší uspokojení. (Vágnerová, 1999, s. 289)

Z pohledu závislostí existují dvě základní rozdělení, na závislost na alkoholu a na závislost na omamných a psychotropních látkách.

3.4.1 Alkoholová závislost

Alkohol je jednou z nejvíce rozšířených drog. Jde o společenskou drogu, která je společností v podstatě tolerována. Alkohol je součástí života téměř každého z nás, téměř každá oslava je spojena s alkoholem. Tolerantní postoj vůči němu se většinou začíná měnit v okamžiku, kdy je jeho požívání nadměrně nebo má jedinec po jeho požití výkyvy nálad. (Vágnerová, 1999, s. 290)

Faktory, které způsobují alkoholovou závislost, je několik od genetických dispozic, přes faktor učení a osobnostní rysy daného jedince. Vývoj vzniku závislosti na alkoholu je postupný a má čtyři fáze:

- *Počáteční stadium* – člověk požívá alkohol k potlačení nepříjemných stavů nebo dosažení dobré nálady. Frekvence pití alkoholu se zvyšuje.
- *Stádium prodromální, varovné* – tolerance k alkoholu stoupá, jedinec si na něj zvyká a pije stále více, kdy nad svým pitím ztrácí kontrolu, často se opíjí. Varovným signálem je, že začíná pít sám.
- *Stadium kritické* – konzumace alkoholu stále roste. Začínají se objevovat alkoholové amnézie, člověk si nepamatuje, co v opilosti dělal. Zlom nastává, kdy člověk ztrácí kontrolu nad svým pitím, nedovede se ovládnout a pít s mírou. Sám se přesvědčuje, že pokud by to bylo nutné, tak s pitím dokáže přestat. Někdy se o to i pokouší, ale není schopen přestat. Alkohol potřebuje denně. V případě abstinence prožívá nepříjemné pocity.
- *Stadium terminální* – dochází k obratu, kdy tolerance k alkoholu se začíná snižovat. Alkoholik se rychle opije, ale bez alkoholu nevydrží. Pije prakticky nepřetržitě, již od rána. V této fázi se začínají objevovat psychické i somatické poruchy podmíněné dlouhodobým abúzem alkoholu. Začínají se množit sociální konflikty s lidmi. Dochází k tělesnému i duševnímu chátrání a úpadku v sociální oblasti. (Vágnerová, 1999, s. 291)

Vytváření závislosti, u každého jedince trvá rozdílnou dobu. U mladistvých a dětí je tento proces mnohem kratší. Proto je pro ně alkoholová závislost daleko destruktivnější než pro dospělého. Popíjení alkoholu u mladistvých obvykle začíná jako experiment nebo potřeba vyniknout nad ostatními vrstevníky. Ze začátku nemusí rodina nic pozorovat, minimálně do doby, kdy se dítě začne opíjet a vracet se domů viditelně pod vlivem alkoholu. Požívání

alkoholu a rozpoznání jeho konzumace je pro většinu rodičů snazší, než u požívání omamných a psychotropních látek.

3.4.2 Závislost na omamných a psychotropních látkách

Společnost je vůči omamným a psychotropním látkám daleko méně tolerantní než vůči alkoholu. Vůči „nealkoholovým“ drogám společnost vydává celou řadu právních norem, na jejichž dodržování lpí a vynucuje si je. „*Riziko sankcí i jistá sociální stigmatizace sice do určité míry posilují tendenci mladých lidí okusit zakázanou drogu. Avšak riziko, které by vzniklo po uvolnění těchto sankcí, se jeví ještě větší. I když na tuto otázku nepanuje mezi odborníky jednotný názor, domníváme se, že např. snadnost vytvoření závislosti na tzv. tvrdých drogách účelnost současného přístupu potvrzuje.*“ (Vágnerová, 1999, s. 296)

Mezi rizikové faktory vytvoření závislosti na nealkoholových drogách považujeme:

- *Sociální rizikové faktory* - jako jsou rodinné prostředí, nižší úroveň vzdělání, zvýšený vliv party, městské prostředí, ve kterém je větší nabídka drog.
- *Psychické rizikové faktory* – jako je emoční prožívání charakteristické nedostatkem vnitřní pohody, rozumové hodnocení, odchylky v oblasti autoregulace, kam řadíme nižší sebekontrolu a rigidita reagování, kdy se lidé nejsou schopni poučit ze zkušenosti. (Vágnerová, 1999, 298)

Na rozdíl od vytváření závislosti na alkoholu, je vznik závislosti na nealkoholových drogách daleko rychlejší. K jejich užívání inklinují především mladí lidé.

Proces vzniku na těchto drogách lze rozdělit do čtyř etap:

- *Stadium experimentování* – prvotní impulz užití drogy může být jakýkoliv. Tendence zkusit drogu je posilována sociálně. Obvykle se jedná o mladého člověka, kterému drogu někdo nabídne. Značnou úlohu hraje sociální model, vzor lidí, kteří drogu užívají a jsou pro dospívajícího nějakým způsobem atraktivní. Další příčinou může být touha uniknout od problémů či osobní nouze, kdy droga ze začátku poskytuje sebevědomí a sílu.
- *Fáze příležitostného užívání* – jedinec již ví, že mu droga může pomoci v určité situaci. Návyk zatím nemá, neužívá ji pravidelně.
- *Fáze pravidelného užívání* – v této fázi již užívá drogu čím dál více, ale sám si tuto skutečnost nepřiznává.

- *Fáze návykového užívání* – s postupující závislostí se u jedince zvyšuje lhostejnost k čemukoliv, co se drog netýká, jedinec ztrácí motivaci, svůj zvyk už neskrývá. Ztrácí svou profesní roli, rozbíjí vztahy s přáteli, rodinnými příslušníky. Stává se z něj nespolehlivý a bezohledný člověk. Kontakty udržuje s dalšími uživateli drog. Droga již nedává, ale začíná si vybírat svou daň. (Vágnerová, 1999, S. 300)

Drogová problematika byla do roku 1989 tabuizována. Bohužel s příchodem demokracie a svobody se k nám drogy začaly více dostávat a začal se i zvyšovat počet jejich uživatelů. Častokrát býváme svědky úpadku mladých a úspěšných lidí, kteří neunesli tíhu slávy a úspěchu. V nedávné době byl mediálně zveřejněn rozpad známé hudební skupiny právě z důvodu drogové závislosti jejich frontmana. Pávě v tomto případě, na základě obrazové dokumentace skupiny, bylo možno jasně sledovat, jak droga postupně přebírala nadvládu nad tímto mladým člověkem.

Omamných a psychotropních látek existuje celá řada, jsou děleny podle obsahu účinných látek na organismus:

- *Závislost na opiátech* – do této skupiny patří morfin a jejich syntetické deriváty, např. heroin a methadon. Tato látka vyvolává rychle silnou biologickou i psychickou závislost. U závislých na heroinu je velké riziko předávkování, které může končit smrtí.
- *Závislost na kanabioidech* - řadíme sem marihuanu a hašiš. Jde o přírodní drogu, kterou mnozí lidé nepovažují za škodlivé. Závislost na opiátech bývá psychického rázu. Riziko současné doby spatřujeme především v poměrně nedávném novém způsobu obstarání si kanabioidu syntetickou výrobou. Účinky této drogy mohou být už po prvním užití této drogy smrtící.
- *Závislost na užívání sedativ a hypnotik* – tato závislost se zpravidla rozvíjí dlouho. Při dlouhodobém užívání vzniká biologická i psychická závislost. Abstinenční syndrom má těžké somatické projevy a může končit i smrtí.
- *Závislost na užívání stimulačních látek* – používají je lidé, kteří potřebují zlepšit nebo prodloužit bdělost, pozornost a výkonnost. Mezi českými uživateli je velmi oblíbený pervitin, který se aplikuje nitrožilně. Pervitin aktivizuje, po jeho užití vzniká pocit zvýšené energie a bdělosti, člověk má pocit, že všechno zvládne. Biologickou závislost nevyvolává. Při abstinenci je typická špatná nálada, deprese se sebevražednými sklony.
- *Závislost na halucinogenech* – nejznámější je LSD, které se obvykle užívá ve formě tripů, papírových polštářků napařovaných drogou. Dalším známým halucinogenem je

houba lysohlávka. Velmi nebezpečná je oblíbená taneční droga extáze. Tyto drogy způsobují změny nálad a vnímání, impulzivní jednání, mohou se objevit ataky úzkosti či panické reakce. Halucinogeny nevedou k biologické závislosti.

- *Závislost na organických rozpouštědlech* – zde je zneužíván hlavně toluen, trichloetylen, benzin apod. Organická rozpouštědla jsou velmi nebezpečnou skupinou drog, jsou levná, snadno dostupná. Jsou známy záběry ze slovenských romských osad, kde je „čichání“ naprosto běžnou záležitostí hlavně u dětí velmi raného věku. Závislost je psychického charakteru, biologická se nevytváří. (Vágnerová, 1999, s. 302)

Pravidelné užívání drog s sebou nese značná rizika. Odráží se na zdravotním stavu jedince a má také mnohé sociální dopady. Drogově závislý jedinec páchá velmi často trestnou činnost, zejména majetkovou, které mu pomáhá k finančním prostředkům, za které si kupuje drogu. Ztrácí kontakty se svými přáteli, kteří nepatří do drogové komunity, rodina se mu vzdaluje. I přes snahu nejbližších je známým faktem, že pomoci narkomanovi může jen on sám. On sám musí chtít vyhledat odbornou péči a podstoupit ji. Existuje celá řada odborných center a dobrovolníků, kteří se snaží přenášet preventivní programy do ulic. Tito street workeri sami vyhledávají drogově závislé a snaží se jim pomáhat. Jejich pomoc může být i v pravidelném měnění injekčních stříkaček, která paradoxně chrání i většinovou populaci před šířením nakažlivých nemocí.

3.5 Sebevraždy

Říká se, že onemocnění duše je tím nejhorším, co člověka může potkat. A právě onemocnění duše vede spoustu jedinců k ukončení vlastního života, bývá tak řazeno mezi jeden z důvodů sebevražděného jednání člověka.

Sebevraždu lze definovat jako úmyslné ukončení vlastního života. Jako příčina bývá označována bezvýchodnost v těžké životní situaci. Často se vyskytuje u duševně nemocných osob trpících depresemi, schizofrenií, psychopatií nebo u drogově závislých. Také bývá často reakcí na neúspěch nebo samotu, u dětí se objevuje u obavy před trestem (Jandourek, 2007, s. 212)

Sebevraždy jsou odbornou veřejností děleny do tří kategorií:

- *Bilanční sebevraždy* – člověk si skutečně přeje zemřít a své jednání má předem dobře rozmyšleno.

- *Impulzivní sebevraždy* – je stimulováno afektivně, náhlým rozhodnutím. Obvykle nejde o vážný úmysl zemřít. Často lze toto jednání definovat jako volání o pomoc.
- *Skupinové sebevraždy* – jde o sebevražedné jednání více osob. V tomto případě je důležité nalézt iniciátora tohoto jednání. Nejznámější jsou skupinové sebevraždy různých sekt a náboženských hnutí. (Vágnerová, 1999, s. 249)

V této části diplomové práce se budeme zabývat motivací sebevražedného jednání dospívajících. Nechceme tím však znevažovat důležitost tohoto tématu ve vztahu k dospělé části populaci, jen chceme reflektovat téma této práce.

Je zřejmé, že věk člověka je důležitým faktorem sebevražedného chování. Sebevražedné jednání u dětí je velmi vzácné, jejich četnost stoupá až po desátém roku života, kdy dítě začíná chápat význam smrti. (Vágnerová, 1999, s. 250) V tomto období bývá častým důvodem páchání sebevražd neúspěch ve škole či vyloučení ze školního kolektivu a šikana.

Daleko závažnějším vývojovým obdobím z hlediska sebevražedného jednání je období adolescence. Impulzem k takovému jednání často bývá pocit zklamání, člověk se poprvé v životě setkává s nezdarem, neopětovanou láskou. Bohužel důvody pro sebevražedné chování bývají z pohledu dospělého jedince často malicherné a nepochopitelné. Adolescenti jsou ve svém věku labilnější a zranitelnější. (Vágnerová, 1999, s. 250)

Z pohledu prevence sebevražedného jednání u dětí, dospívajících a adolescentů vidíme jako nejdůležitější faktor chápající a podporující rodinu.

4 VOLNÝ ČAS

„Volný čas je částí lidského života mimo pracovní (návštěva školy a pracovní proces) a tzv. čas vázaný, který zahrnuje biologické potřeby člověka (spánek, jídlo, osobní hygienu), chod rodiny, provoz domácnosti, péči o děti, dojíždění do práce a další nutné mimopracovní povinnosti. Volný čas je dobou, kterou má po splnění těchto potřeb a povinností člověk k dispozici pro činnosti seburčující a sebevytvářecí.“ (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2011, s. 10)

Potřeba kvalitně stráveného volného času se dostává do popředí zájmů společnosti. Nejenom pedagogové, ale i zdravotníci apelují na dostatek volného času a jeho aktivní a plnohodnotné využití, které pomáhá celkové regeneraci organismu, jak po fyzické tak zejména po psychické stránce.

„V sociálněpedagogickém kontextu lze považovat za významné vytváření podmínek k určitým vhodným aktivitám ve volném čase a směřovat lidi k těmto aktivitám. Naopak utlumování jiných aktivit mlže snižovat pravděpodobnost deviantního chování, jako je konzumace drog a kriminality, a to zejména u dětí a mládeže.“ (Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 164)

Pro lidi, kteří mají své každodenní povinnosti, ať už je to zaměstnání nebo jiné povinnosti v domácnosti je jednodušší rozdělit jednotlivé části dne a smysluplně je využívat. Lidé, kteří takové povinnosti nemají, jako jsou nezaměstnaní, kterým plyne čas pomaleji a nemají ho čím vyplnit. Neomezené množství času bez každodenních povinností lidí nenutí si svůj čas organizovat a využívat. Ve vyspělých společnostech se proto do popředí dostávají disciplíny, které lidí učí, jak správně s volným časem hospodařit.

S pokrokem ve společnosti samozřejmě přibývá i více volného času. V dnešní době jsme zvyklí využívat důmyslnější pomocníky v domácnostech než naši předkové, jako jsou myčky nádobí, robotické vysavače, automatické pračky a sušičky prádla. Lidé se více stravují v restauracích. Lidé ale neumí s volným časem disponovat, mnozí tak tráví čas u televizi, které je zahlcují nekonečnými seriály a v podstatě se nudí. Nudí se proto, protože nemají dostatek podnětů. Nuda také bývá označována jako chronická deprese. (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2011, s. 12)

Zejména mládež tráví svůj volný čas odlišně od zbytku populace. „Děti i dospívající tráví poměrně velkou část dne jinde než ve škole“ (Průcha, Koťáková, 2013, s. 166).

Volnočasové aktivity jsou odlišné jedince od jedince. Někdo upřednostňuje pohybové aktivity, jiný zase rád zasedne k poučné literatuře. Výběr volnočasové aktivity ovlivňuje i věk

jedince, sociální úrovní, mentálního a psychického zrání. Realizace potřeb dítěte a mladého člověka prostřednictvím volnočasových aktivit patří do procesu sociálního učení, kde významnou, ne-li rozhodující roli hraje rodina. (Kraus, Poláčková a kol. 2001, s. 166)

Kolem 16. roku věku se utvářejí kulturní a hodnotové orientace:

- S věkem nabývají na významu činnosti, které nemají zájmový charakter – četba novin a časopisů, poslech rozhlasu, údržba domu a zahrady a další.
- S věkem klesají činnosti jako nejnáročnější tvůrčí aktivity – hudební a dramatická činnost, výtvarné aktivity, turistika, studium a další. (Kraus, Poláčková a kol. 2001, s. 166)

Potřeba vytvoření adekvátní náplně volného času dala vzniknout poměrně nové vědní disciplíně, která se mimo jiné zabývá výchovou ve volném čase. Jde o pedagogiku volného času.

Pedagogika volného času je pedagogickou disciplínou, která je zaměřena na výchovné a vzdělávací prostředky, napomáhající autonomnímu a smysluplnému využívání volného času (Průcha, Walterová, Mareš, 2003).

Pedagogika volného času bývá dále také definována jako jeden z oborů pedagogiky. Jde o společenskovědní obor, vědu o výchově ve volném čase, teorii výchovy ve volném čase. Při práci s dětmi a mládeží školního věku se někdy používá i označení výchova mimo vyučování. Jde o velmi mladý vědní obor, který nabývá na významu až od druhé poloviny 20. století. (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2011, s. 67)

Způsob trávení volného času závisí z velké části na věku dítěte. Pan Dumazedier rozlišuje tři složky volného času:

- *Složka relaxační* – zde řadíme veškerý odpočinek, vyjma toho, který je nutný z biologického hlediska pro obnovu organismu, dále to, co se nazývá zahálením, lenošením.
- *Složka zábavy* – zde řadíme aktivní složku zábavy, tzn. Televize, poslech hudby, sportovní činnost.
- *Složka sebezvědomí a vzdělávací* – zde zahrnujeme aktivity, při kterých si děti rozšiřují své vědomosti. (Hájek, Harmach, Hoffman, Jíra, Jírová, Krtička, Rampouchová, Veselý, 2004, s. 27,28)

Cílené působení na volný čas není důležitý nejen u dětí a mládeže, potřeba jeho smysluplného trávení se ukazuje být velmi důležitou i u dospělých a také u seniorů, kteří potřebují

najít nový smysl života, zejména po odchodu ze zaměstnání a nástupu do důchodu. My se však budeme nadále zabývat volnočasovými aktivitami dětí a mládeže.

4.1.1 Zájmové vzdělávání

Zájmové vzdělávání vystihuje souhrnné pojmenování pro mimoškolní vzdělávání, tedy o účelné využívání volného času dětí a mládeže. Tato problematika spadá do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a je jedním z jejich trvalých a náročných úkolů.

„Zájmové vzdělávání je definováno jako souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních, rekondičních, zotavovacích a dalších systematických i jednorázových činností a aktivit, směřujících k účelnému naplnění volného času dětí a mládeže“ (MŠMT, 2003, s. 100).

Cílové skupině dětí je umožněno získávat nové vědomosti a dovednosti, rozvíjí jejich přirozené nadání a vlohy. Zájmové vzdělávání by mělo doplňovat a rozvíjet znalosti a vědomosti získané ve škole.

Činnosti zájmového vzdělávání jsou v naprosté většině běžnou náplní středisek pro volný čas, jen se snaží co nejvíce přiblížit současnému trendu dětí a mládeže.

Zájmové vzdělávání můžeme jako celek formálně rozčlenit takto:

- *Pravidelná zájmová činnost* – je organizována zejména ve stálých zájmových útvarcích, jde o činnost zájmových útvarců dětí a mládeže) kroužků, klubů, souborů) a pravidelně se opakující, předem a konkrétně stanovené akce, kurzy apod.
- *Příležitostná zájmová činnost* – nabídka činností a aktivit, které nejsou organizovány jako trvalé nebo pravidelně se opakující. Jedná se o besedy, přednášky, exkurze, koncerty, výstavy, společné akce rodičů s dětmi, příměstské tábory.
- *Pobytové akce* – činnosti určené dětem a mládeži, které jsou spojeny s vícedenním souvislým pobytem účastníků mimo domov, jako jsou tábory, soustředění zájmových kroužků, lyžařské zájezdy.
- *Individuální práce* – jde o systematickou práci s nadanými dětmi a mládeží. Tuto činnost provádí zejména střediska pro volný čas a spočívá zejména ve vyhledávání talentovaných dětí a mládeže, vytváření speciálních zájmových útvarců, v odborném poradenství, organizování vzdělávacích akcí.
- *Spontánní aktivity* – jde o provozování kluboven, knihoven a různých heren. Mládeží je velmi oblíben a vyhledáván.

- *Odborná pomoc* – jsou jimi pověřeny střediska pro volný čas a jsou zaměřena zejména na školy a školská zařízení. Poskytují odborné konzultace, poskytují školení a odborné přípravy, vydávají metodické materiály.
- *Výukové programy* – opět organizují střediska pro volný čas. Jsou přizpůsobeny jak jednotlivcům, tak kolektivům k doplnění školní výuky, získání dalších znalostí a dovedností. (MŠMT, 2003, 101,102)

Uvedené aktivity jsou uskutečňovány nositeli zájmového vzdělávání, které si podrobněji probereme v následujících podkapitolách.

4.1.1.1 Střediska pro volný čas dětí a mládeže

Zřizovateli středisek pro volný čas dětí a mládeže jsou kraje a obce, jsou příspěvkovými organizacemi. Střediska pro volný čas jsou prioritně určena pro děti a mládež ve věku od 7 do 18 let věku a v největší míře se věnují zájmovému vzdělávání.

Střediska pro volný čas organizují náročnější činnosti a na vyšší kvalitativní (i materiální) úrovni, určené vyspělejšími účastníky, kteří již mají nějaké zkušenosti či poznatky z této práce, buď ve školní družině, nebo v jiné organizaci (MŠMT, 2003, 104).

Střediska pro volný čas na svých bedrech nesou podstatou část mimoškolního vzdělávání a měla by ostatním zařízením ukazovat směr a být jakýmsi vzorem a pomocníkem. V rámci dané obce by měla být mentorem a dozorovat a dohlížet na úroveň mimoškolního vzdělávání.

Činnost středisek se odvíjí od přímé práce s dětmi a mládeží, kdy se nejčastěji jedná o zájmové kroužky. Střediska pro volný čas však nezapomínají na neorganizované děti a mládež, na jejich spontánní a přirozené činnosti. Na této činnosti se v ideálních případech podílejí i externí pracovníci a dobrovolníci. (MŠMT, 2003, s. 104)

Ve většině obcí, kde jsou dnes střediska pro volný čas zřizována, jsou známa jako domy dětí a mládeže, které poskytují činnosti nejen pro děti a mládež, ale mnohdy i pro dospělé. Jednotlivé kroužky jsou rozděleny do několika kategorií od pohybových, tanečních, sportovních, až po umělecké a technické. Vždy se zde pedagogičtí pracovníci snaží rozvíjet přirozený zájem a talent dětí. Nedílnou součástí těchto mimoškolních institucí je organizace období prázdnin, kdy jsou pro děti a mládež organizovány pobytové letní tábory, příměstské tábory či exkurze, výstavy a návštěvy muzeí.

4.1.1.2 Školní kluby

Školní kluby bývají zřizovány se souhlasem zřizovatele školami jako jejich součástí. Přednostně jsou zřizovány pro žáky dotčených škol, kde nejsou střediska pro volný čas dětí a mládeže. Školní kluby se od školních družin liší především svým zaměřením a starším věkem účastníků. Jedná se převážně o žáky druhého stupně základních škol. (MŠMT, 2003, s. 106)

Zodpovědnost za činnost školního klubu nese ředitel dané školy, který pověřuje zaměstnance školy jeho vedením. Na chodu školního klubu se stejně jako u středisek pro volný čas podílejí stálí zaměstnanci, externí zaměstnanci a dobrovolníci. Školní klub má vlastní vzdělávací program, který vychází z potřeb navštěvujících žáků.

Školní kluby navštěvují děti pracovně vytížených či jinak zaneprázdněných rodičů, kteří se snaží svým potomků zajistit smysluplné trávení jejich volného času. Děti se zde setkávají se svými vrstevníky, budují si tak sociální kontakty a upevňují své místo ve vrstevnické skupině. Docházka do školního klubu je dobrovolná a nebývá podmíněna dalšími okolnostmi, jako jsou prospěch ve škole či chování.

Školní klub bývá vnímán jako zdravá alternativa dnešního způsobu trávení volného času u dětí a mládeže, kdy jeho převážnou část děti tráví na sociálních sítích nebo hraním počítačových her. Ve školních klubech je více apelováno na zdravé prožití mimoškolního času a děti jsou vedeny k rozvíjení vlastních vloh a zájmů.

4.1.1.3 Školní družiny

Pro ty nejmladší děti školou povinné, a zejména pro jejich pracující rodiče, jsou nepochybně školní družiny nepostradatelnou součástí každodenního života. Možnost ty nejmenší školáky svěřit do rukou zkušených pedagogických pracovníků již před vyučováním, ale i po něm, je nedocenitelná.

Školní družinu zřizuje jako svoji součástí škola se souhlasem zřizovatele, kdy za chod školní družiny zodpovídá ředitel školy. Vedením školní družiny bývá pověřen zaměstnanec školy, který pak řídí další pracovníky, případně externí pracovníky a dobrovolníky. (MŠMT, 2003, s. 107) Školní družinu pak mohou navštěvovat děti řádně zapsané.

Děti, přihlášené do školní družiny, mají možnost svůj volný čas trávit rozmanitě, od nejrůznějších společenských her, malování, čtení. Je také žádoucí, aby děti trávili značnou část času venku vycházkami, sportováním, je možno uspořádat výlety či exkurze. Na rozdíl od

školního vyučování by čas strávený ve školní družině měl být časem volným, časem ke spontánní činnosti dětí. Častou otázkou kladenou v souvislosti se školními družinami, bývá otázka vypracování školních úkolů a přípravou do vyučování.

V praktické části této diplomové práce jsme se čtenáři snažili přiblížit správné fungování rodiny, objasnit její funkce a typy a poukázat tak na fakt, že správný start do života pro každého jedince znamená velkou výhodu. Člověk si v takové rodině osvojí správné vzorce chování, přijímá každodenní povinnosti za samozřejmé, je schopen navazovat správné sociální vazby a je připraven k založení vlastní rodiny, kde bude získané hodnoty předávat na další a další generace.

Taktéž jsme blíže popsali období dospívání, které bývá nelehké nejen pro každého mladého člověka, ale i pro jeho rodiče, pedagogy, vrstevníky a další blízké osoby. Období osamostatnění se a získání své vlastní identity je důležitým krokem k utvoření osobnosti člověka.

Dále jsme se blíže zabývali sociálními patologiemi u dětí a mládeže, které nemusí vždy nutně souviset pouze s afunkčními rodinami, kdy účinným nástrojem nápravy může být aktivně a smysluplně trávený volný čas, kterému jsme se věnovali v poslední kapitole teoretické části.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI

Tématem této diplomové práce je zanedbávání funkcí rodiny jako determinanta sociálně patologického jednání mládeže. V teoretické části této práce jsme proto vymezili základní pojmy jako je rodina, mládež, dospívání, sociální patologie a volný čas. Snažili jsme se čtenáři mimo další přiblížit specifika rodiny jako primární sociální skupiny, která má zásadní vliv na vývoj, výchovu a utváření osobnosti člověka.

V praktické části této diplomové práce se budeme blíže zabývat názory pedagogických pracovníků napříč školními institucemi, kteří s dětmi a mládeží tráví většinu svého profesního života. Jejich pohled na děti, které mají sklony k sociálně patologickému jednání je nezaujatý. Vycházíme z předpokladu, že pokud bychom takový průzkum provedli u samotných rodičů dětí se sklony k sociálně patologickému jednání, byly by jejich odpovědi ovlivněny právě faktem, že jde o jejich vlastní děti, které mají rodiče sklony omlouvat či jejich chování bagatelizovat. V takovém případě by mohly být odpovědi nepřesné a neprůkazné, proto jsme přikročili k oslovení pedagogických pracovníků.

Před samotnou realizací výzkumu jsme studovali poznatky metodologie, kdy byl určen samotný druh výzkumu i nejvhodnější metoda sběru potřebných dat. Dále jsme oslovili ředitele vytipovaných institucí, zda zde bude možno provést tento druh pedagogického výzkumu. Ze strany většiny ředitelů nebyl shledán problém, a tak se nám podařilo zajistit dostatečné množství dat v různých vzdělávacích zařízeních od základních škol, domů dětí a mládeže, dětských domovů až po výchovné ústavy.

5.1 Výzkumný problém

Pojmenovat výzkumný problém v celé jeho šíři bylo na počátku realizace samotného výzkumu obtížné. V konečném důsledku jsme se rozhodli zjistit a výzkumný problém tak definovali takto: *Má selhání rodiny jako primární sociální skupiny v jejich základních funkcích, za důsledek sociálně patologické chování dětí a mládeže.*

Ze stanoveného výzkumného problému jsme pak následně definovali dílčí výzkumné otázky následovně:

VO1: Jsou děti z afunkčních rodin předurčeny k sociálně patologickému chování?

VO2: Jsou názory pedagogických pracovníků na příčiny sociálně patologického chování dětí a mládeže ovlivněny institucí, ve které jsou zaměstnáni?

VO3: Jsou názory pedagogických pracovníků na příčiny sociálně patologického chování dětí a mládeže ovlivněny délkou trvání jejich praxe?

Kromě stanovených výzkumných otázek budeme dále interpretovat jednotlivá tvrzení, která byla pedagogickým pracovníkům v rámci dotazníkového šetření předestřena. Tato tvrzení budou interpretována buď samostatně, nebo ve skupinách dle svého obsahu.

5.2 Výzkumné cíle

Základním cílem této diplomové práce bylo zjistit, zda děti z rodin, které plní své funkce nedostatečně či vůbec, jsou náchylnější k sociálně patologickému chování. Zda fakt, že rodina neposkytuje kýžené zázemí, vzorce chování a nepředává obecně platný hodnotový systém společnosti, pro děti vyrůstající v takové rodině bezpodmínečně znamená sklon k společensky nepřijatelnému chování. V rámci prováděného výzkumu se zaměříme i na děti z funkčních rodin a porovnáme zkušenosti pedagogických pracovníků různých vzdělávacích zařízení právě s těmito dvěma skupinami dětí a mládeže.

Naším cílem tedy bude zjistit, zda zkušenosti pedagogů ukazují, že děti z nefungujících rodin mají svůj život „nalajnovaný“ mimo běžný společenský standard.

Závěry budeme vyvozovat z dotazníkového šetření, kde budeme hodnotit předkládané výroky týkající se dětí jak z nefunkčních, tak částečně i dětí z fungujících rodin.

5.3 Výzkumná metoda a způsob zpracování dat

Jako výzkumnou metodu jsme s ohledem na její dostupnost a efektivnost zvolili velmi rychle. Kvantitativní řešení výzkumného problému dotazníkovou metodou se jeví jako účelné s ohledem na výzkumný soubor, kterému se budeme blíže věnovat v následující části.

Od prvopočátku jsme si byli dobře vědomi i nevýhod metody dotazníkového šetření, jako může být nesprávné pochopení položené otázky. Toto bývá důvod, proč některé oblasti společenských věd upouštějí od dotazníku směrem k interview, v pedagogice je frekvence jeho využívání dosud velmi vysoká (Chráška, 2007, s. 164).

Při sestavování dotazníku jsme po celou dobu měli na paměti cíl výzkumu a z tohoto důvodu jsme dotazník rozdělili do dvou pomyslných částí. Sestavování jednotlivých otázek jsme věnovali velkou pozornost, byli jsme si totiž vědomi skutečnosti, že neodborně a nesrozumitelně sestavené dotazníky mají velmi malou výpovědní hodnotu a celý výzkum tak bagatelizují.

V první části dotazníku jsou uvedeny kontaktní položky, které nám budou při samotném vyhodnocování sesbíraných dat utvářet jednotlivé skupiny respondentů. Samotná výroková tvrzení, se kterými respondenti vyjadřují svůj souhlas či nesouhlas, jsou pak uvedeny v druhé části dotazníku. Celkem dotazník obsahuje 7 kontaktních otázek a 19 tvrzení, do kterých jsou zakomponovány i kontrolní položky, které mají za úkol prověřit věrohodnost respondenta. Časová dotace vyplnění tohoto dotazníku nezabere více jak 10 minut, což byl náš požadavek při jeho sestavování. Je nám známo, že obsáhlé dotazníky začnou respondenty po čase nudit, otázky jsou vyplňovány s nelibostí a jejich validita tak může být snížena. Z tohoto důvodu jsme se snažili do 19 stěžejních otázek vložit zamýšlený obsah tak, aby pro nás přinesl co největší množství požadovaných informací.

Také je nám známo, že při samotné interpretaci získaných dat budeme muset zohlednit i subjektivní hledisko každého respondenta, abychom tak hledali objektivní zjištění. Z tohoto důvodu jsme při našem výzkumu oslovili profesionály, tedy pedagogy, které jsme upřednostnili před rodiči, jak jsme již popsali dříve.

Data získaná sestaveným dotazníkem budeme interpretovat slovně pomocí deskriptivní statistiky, která nám poskytne co možná nejpřehlednější a názornou informaci o měřených jevech (Chráska, 2007, s. 19).

Získaná data pro lepší názornost přeneseme do tabulky a budeme je znázorňovat graficky.

5.4 Výzkumný soubor

Jak jsme již avizovali, výše bylo pro nás velmi důležité získat objektivní data. Nechtěli jsme měřit názory pedagogů oproti rodičům, což by také mohlo být velmi zajímavé, nás zajímalo, zda rodina jako základní sociální skupina ovlivňuje negativní chování dětí. Zda takové děti jsou nutně předurčeny k patologickému chování a zda děti z fungujících rodin jsou takového chování ochráněny. Proto jsme přemýšleli o nejvhodnějších respondentech, nezaujatých, ale přitom profesionálů. Z tohoto důvodu byli vybráni právě pedagogičtí pracovníci, kteří značnou část svého života tráví s dětmi a mládeží, ať už ve školách, výchovných ústavech, či volnočasových aktivitách. Setkávají se tak dětmi z různého sociálního prostředí a z různých rodin. Znají pozadí jednotlivých domácností a vztahy uvnitř rodiny.

Seznam vzdělávacích institucí jsme sestavovali uváženě, s ohledem na naše možnosti následného získání dat.

Výzkumný soubor, který byl vybrán záměrným výběrem, tak nakonec tvořili pedagogičtí pracovníci těchto vzdělávacích institucí:

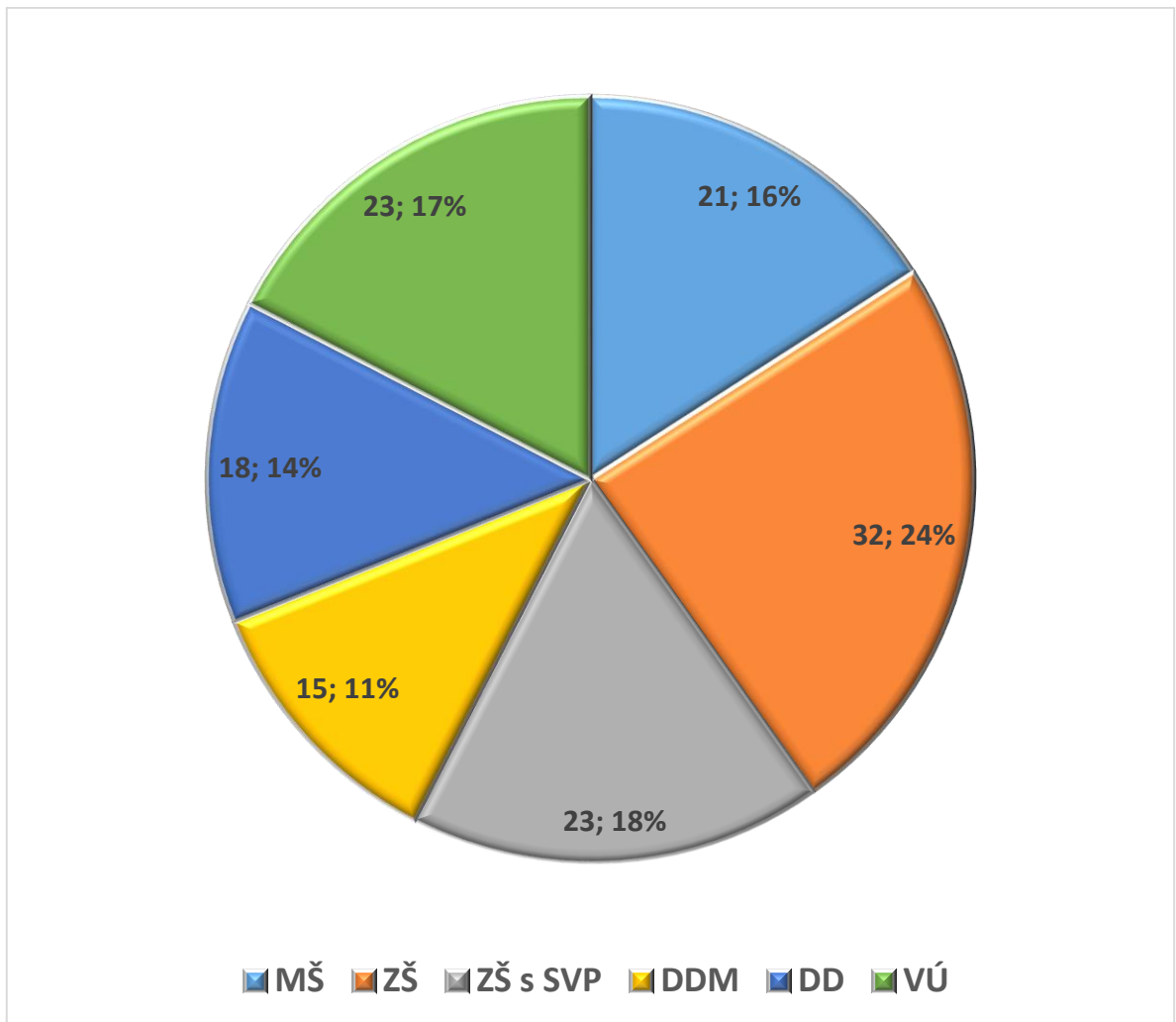
- učitelé mateřských škol
- učitelé základních škol
- učitelé základních škol se speciálním výukovým programem
- pedagogičtí pracovníci domů dětí a mládeže
- pedagogičtí pracovníci dětských domovů
- pedagogičtí pracovníci dětských domovů se školou
- pedagogičtí pracovníci výchovných ústavů

S řediteli jednotlivých zařízení byl předem dohodnut prováděný výzkum a byly osloveny vždy dvě z každého typu vzdělávacích zařízení. Se zaměřením výzkumu byli jednotliví ředitelé seznámeni a ti předem potvrdili, že jejich zařízení má s dětmi se sociálně patologickým chováním vlastní zkušenosti.

Celkem tak bylo v rámci prováděného výzkumu osloveno 150 pedagogických pracovníků, vráceno bylo celkem 132 úplně vyplněných dotazníků. Ne všechny dotazníky, které byly do zařízení výzkumníkem osobně doručeny, však byly vráceny, v některých případech byly chybně, či neúplně vyplněny. Tyto dotazníky nebyly zařazeny do celkového vyhodnocení. Bohužel se nám nepodařilo získat potřebná data z dětských domovů se školou, proto tato instituce nebyla do závěrečného vyhodnocení zahrnuta.

Jednotlivá školská zařízení byla početně zastoupena následovně:

- | | |
|---|----|
| ➤ mateřské školy | 21 |
| ➤ základní školy | 32 |
| ➤ základní školy se speciálním výukovým programem | 23 |
| ➤ domy dětí a mládeže | 15 |
| ➤ dětské domovy | 18 |
| ➤ výchovné ústavy | 23 |



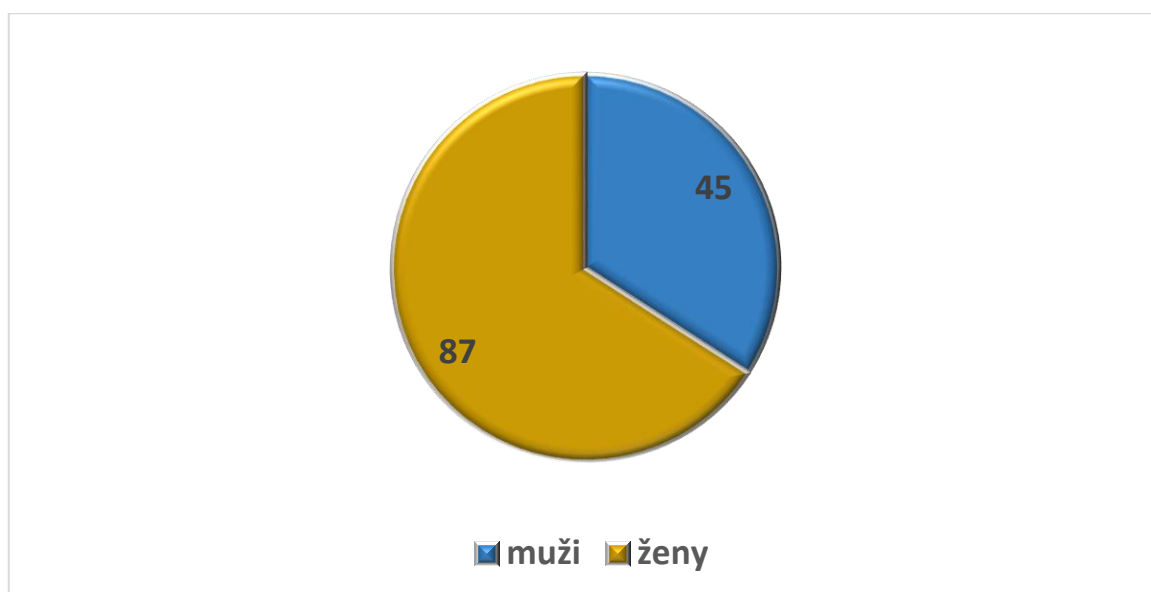
Graf č. 1 Početní znázornění počtu pedagogických pracovníků účastnících se výzkumu

6 ANALÝZA VÝZKUMU A INTERPRETACE VÝSLEDNÝCH DAT

Jak jsme již uvedli výše, budeme pracovat celkem se 132 úplně vyplněnými a vrácenými dotazníky, které byly výzkumníkem vyhodnoceny jako relevantní. Návratnost dotazníků byla 88 %, při čemž návratností se rozumí poměr počtu odeslaných dotazníků k počtu vyplněných a vrácených dotazníků (Gavora, 2000, s. 107).

Sesbíraná data jsme zanesli do tabulky, pomocí které budeme jednotlivé položky analyzovat. Výroková část dotazníku, kde měli respondenti vyjádřit míru souhlasu či nesouhlasu s předkládaným tvrzením, bude hodnocena pomocí průměrného skóre. Budeme hodnotit každý výrok samostatně, nicméně vždy společně s výroky, které se týkají stejného zaměření předkládaného výroku. Jednotlivé výroky budou rozděleny do skupin, které spolu souvisí a týkají se stejné problematiky. Jde např. o otázky směřující k šikaně, záškoláctví či drogové problematiky. Tyto významově shodné výroky budeme vyhodnocovat ve společném kontextu. Navíc byly do dotazníku zařazeny výroky obecnějšího významu, které vyhodnotíme samostatně. Jde o výroky, které jsou svým obsahem a významem přímočaré a nesouvisí se žádnou skupinou výroků, které jsme uvedli výše.

V předchozí části jsme již interpretovali zastoupení pedagogů z jednotlivých výchovných institucí, nyní bychom rádi znázornili zastoupení mužů a žen, kteří se prováděného výzkumu účastnili. Tento graf je předkládán pouze pro dokreslení celkového počtu zastoupených respondentů. V samotném vyhodnocení výzkumu pro nás nebude rozdělení respondentů dle pohlaví zásadní.



Graf č. 2 Početní znázornění zastoupení mužů a žen

6.1 Interpretace získaných dat

V rámci získání relevantních dat jsme respondentům předložili dotazníkové šetření, ve kterém jsme položili 19 výroků, se kterými dotazovaní měli vyjádřit míru souhlasu a nesouhlasu na škále od 1 do 7, kdy hodnota 1 vyslovuje souhlas a hodnota 7 vyjadřuje nesouhlas s předkládanými tvrzeními. Získaná data budeme vyhodnocovat a analyzovat dle typu školského zařízení, ve kterém daný pedagog pracuje a dle délky jejich dosavadní praxe. Cílem je zjistit, zda typ školní instituce a s tím i spojená osobní zkušenost pedagoga ovlivňuje jeho názory a postoje vůči problémovým dětem. Již na začátku můžeme předpokládat, že učitelé mateřských škol, kde je případné problémové chování žáků méně závažné, budou mít názory mírnější než vychovatelé výchovných ústavů.

Také budeme sledovat, zda právě pedagogové z nejvytíženějších institucí, co se výchovných opatření týká, děti a mládež neposuzují dle zažitých stereotypů a předsudků a děti tak nejsou již dopředu „nálepkovány“. Dotkneme se tedy i možné teorie labelingu.

Výroky uvedené v dotazníku se týkaly patologického chování dětí a mládeže, jako je záško-láctví, šikana, krádeže, toxikomanie a násilná trestná činnost. Jedná se o položky č. 5 až 17.

Navíc byly do dotazníku přidány obecnější výroky, které se týkají rodiny jako primární socializační skupiny, jde o položky č. 1, 2, 3, 4, 18 a 19. Těmito výroky se budeme zabývat nejdříve.

6.1.1 Patologické chování dětí a mládeže je důsledkem selhání rodiny

Hned v úvodu našeho šetření jsme pedagogickým pracovníkům položili otázku, zda rodina a její selhání může za patologické chování svým dětí. Setkali jsme se s poměrně jednoznačnou odpovědí. Pedagogové jsou přesvědčeni, že rodina a její selhání nese stěžejní podíl viny na chování svých potomků.

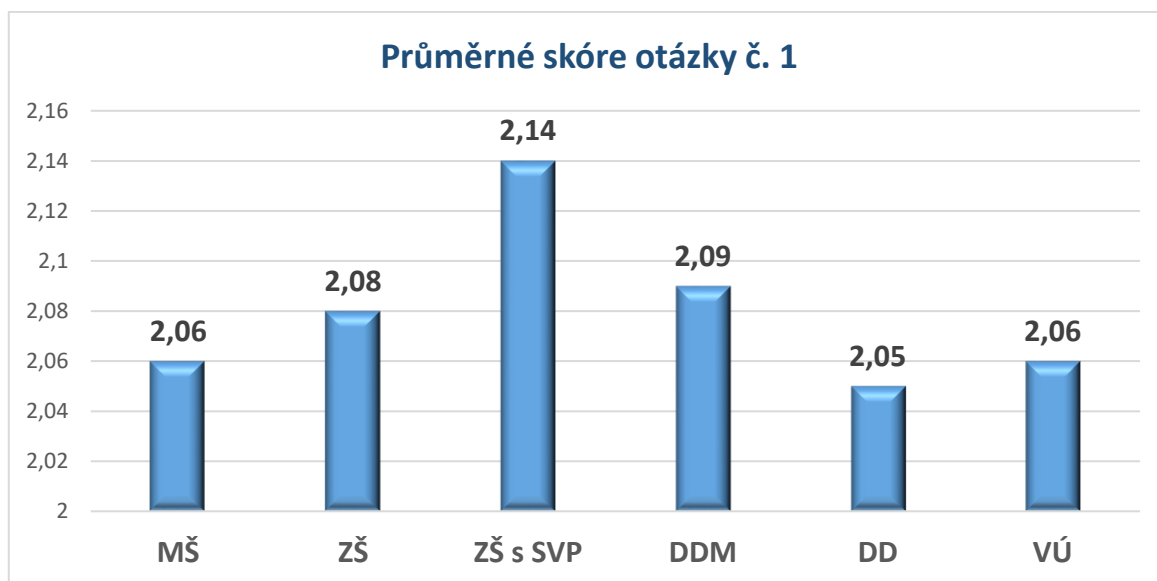
Většina zaznamenaných odpovědí s tímto tvrzením souhlasila a to na škále od 1 do 7 hodnotou blížíící se hodnotě 2. Lze tak potvrdit, že pedagogové obecně s tímto tvrzením souhlasí, jejich odpovědi byly poměrně přesvědčivé, neboť se nepohybovaly okolo hodnoty 4, která značí odpověď typu „nevím“.

Pomocí zanesení výsledných hodnot do tabulek a grafů se pokusíme jednotlivé odpovědi více analyzovat.

6.1.1.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	Průměrné skóre otázky č. 1
MŠ	2,06
ZŠ	2,08
ZŠ s SVP	2,14
DDM	2,09
DD	2,05
VÚ	2,06

Tabulka 1 Data otázky č. 1



Graf č. 3 Grafické znázornění otázky č. 1

Jak jsme již uvedli, pedagogičtí pracovníci se v podstatě ztotožňují s výrokem, že příčinou patologického chování dětí a mládeže je nefunkčnost rodiny. Pojďme se nyní zaměřit na jednotlivá školská zařízení. Již na první pohled nám vyčnívají pedagogové ze základních škol se speciálním výukovým programem, tedy ze škol, ve kterých se věnují dětem s postižením, se slabšími studijními výsledky. Dříve tyto školy bývaly označovány jako základní školy praktické. V rámci ulehčení interpretací výsledku dat a rozlišení jednotlivých typů škol se k této terminologii vrátíme, i přes to, že se již nepoužívá. Dá se předpokládat, že právě v těchto školách, kde učitelé pracují s menším počtem žáků a také žáky handicapovanými,

kde nevznikají velké vrstevnické skupiny a jde především o menší typ škol, nedochází k porušování pravidel ve velkém rozsahu. Nicméně i přesto je zřejmé, že se pedagogové s tímto výrokem ztotožňují.

6.1.1.2 Rozdělení dle délky praxe

Následně vyhodnotíme získaná data dle délky praxe jednotlivých pedagogů, kde budeme pozorně sledovat zejména to, zda u déle pracujících učitelů či vychovatelů nedochází k syndromu vyhoření.

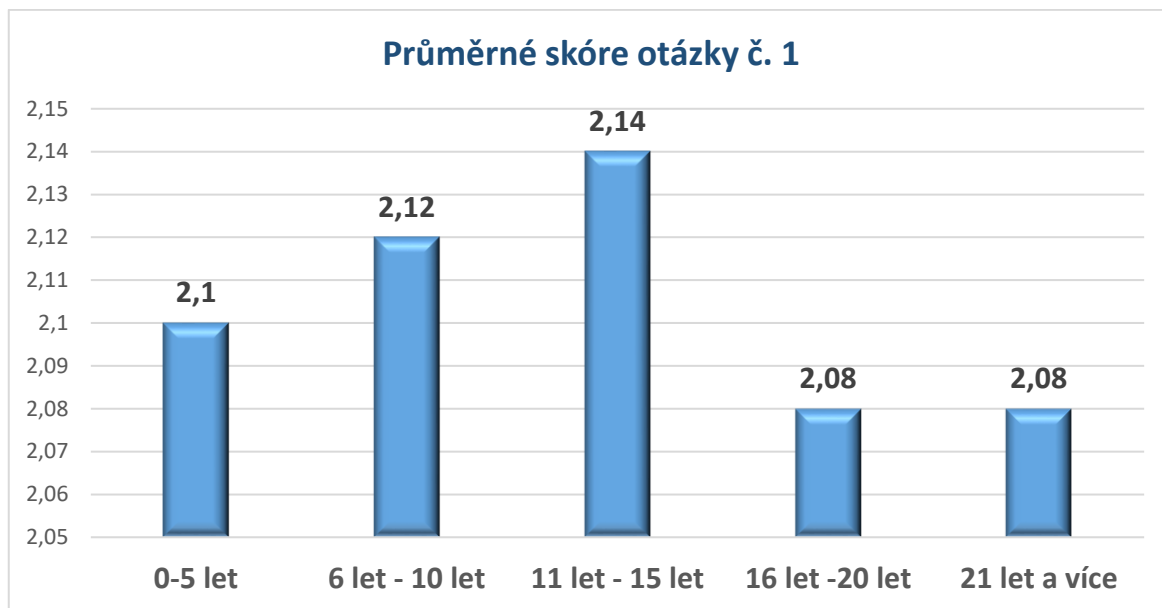
	Průměrné skóre otázky č. 1
0-5 let	2,1
6 let - 10 let	2,12
11 let - 15 let	2,14
16 let -20 let	2,08
21 let a více	2,08

Tabulka 2 Data otázky č. 1

Opět se průměrná hodnota odpovědí pohybuje okolo čísla 2, jak nám již avizovalo předchozí hodnocení dle typu školského zařízení.

Pokud však budeme podrobněji sledovat vyhodnocené ukazatele, tak je zřejmé, že nejméně se k tomuto tvrzení přiklání pedagogové s praxí mezi 11 až 15 lety. Rozdíly zde nejsou, stejně jako u předchozího členění, výrazné.

Lze tedy konstatovat, že pedagogové s tímto tvrzením souhlasí a předjímají tak, že rodina z velké části může za negativní chování svých dětí. Otázkou zůstává, zda toto přesvědčení pramení z vlastní praxe pedagogů, či se zde poprvé setkáváme s možností tzv. nálepkování, kdy bez hledání dalších příčin předpokládají, že dítě z problémové rodiny bude mít samo problémy v sociálním prostředí. Na tuto otázku se pokusíme nalézt odpověď v dalším rozboru získaných dat.



Graf č. 4 Grafické znázornění otázky č. 1

6.1.2 Děti z nefunkčních rodin mají větší problémy s kázní a chováním než děti z fungujících rodin

Při interpretaci tohoto výroku se budeme muset více zabývat otázkou teorie labelingu, který jsme již zmínili v předchozí části a to zejména v souvislosti s výslednými daty. Tato data nám totiž jasně ukazují, že se pedagogové s tímto tvrzením opět ztotožňují a spíše s ním souhlasí. Výsledný průměr jejich odpovědí se blíží k hodnotě 2.

Opět si ukážeme výsledky v souvislosti s typem vzdělávací instituce a v souvislosti s délkou praxe jednotlivých pedagogů. Pojdme se však nejdříve, v kontextu zjištěných dat, zamyslet nad tím, zda učitelé souhlasí s tvrzením, že děti z nefunkčních rodin mají větší problémy s kázní než děti z fungujících rodin, neboť toto přesvědčení pramení z jejich zkušenosti, nebo zda na děti, jejichž rodiny nejsou z těch příkladných, pohlížejí s určitými předsudky.

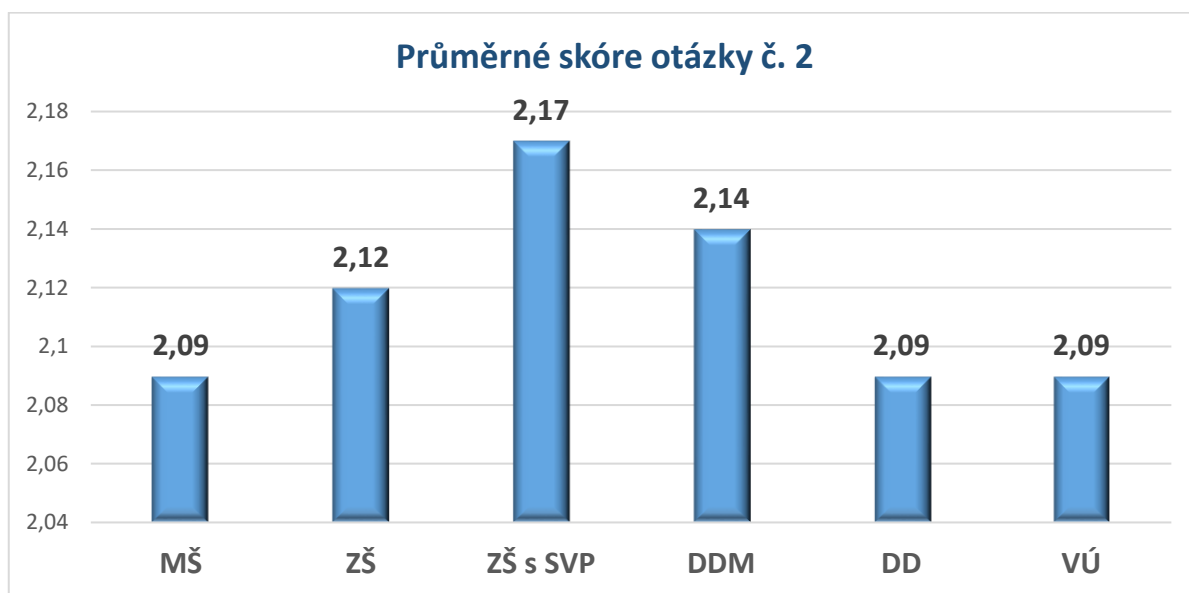
Největší míru souhlasu s tímto tvrzením vyslovili učitelé mateřských škol, vychovatelé dětských domovů a výchovných ústavů. Nejmenší pak naopak, stejně jako v předešlém výroku, učitelé základních škol praktických.

6.1.2.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	otázka č. 2
MŠ	2,09
ZŠ	2,12
ZŠ s SVP	2,17
DDM	2,14
DD	2,09
VÚ	2,09

Tabulka 3 Data otázky 2

V rámci grafického znázornění můžeme jednotlivé hodnoty lépe pozorovat.



Graf č. 5 grafické znázornění otázky č. 2

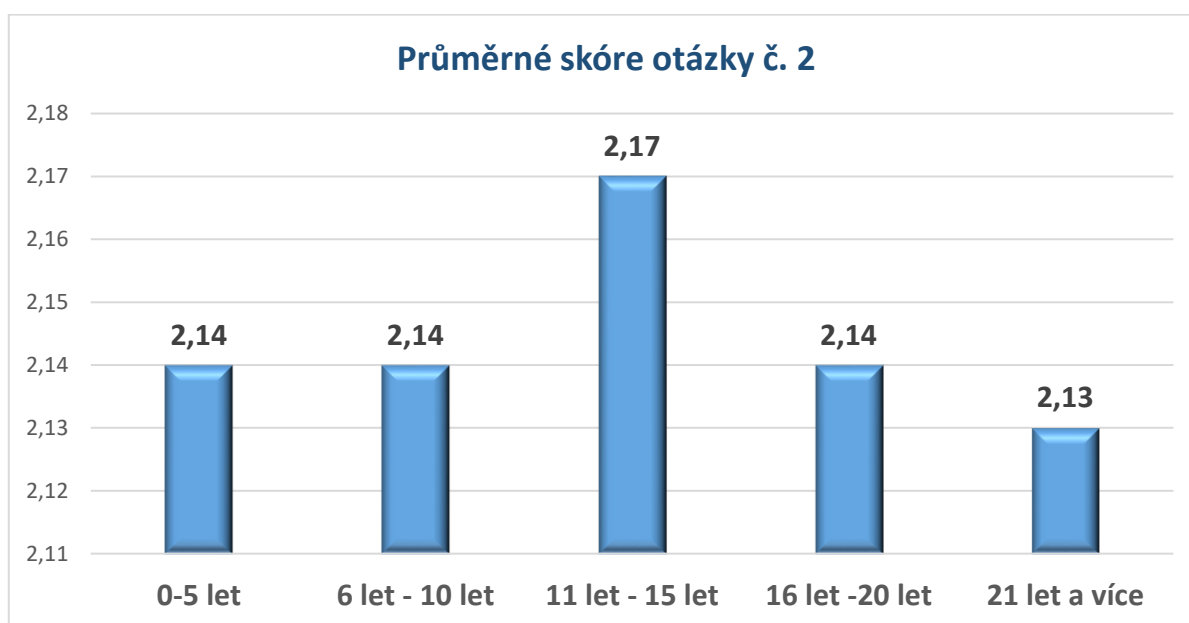
Jak jsme již uvedli, učitelé mateřských škol mají shodné průměrné skóre s vychovateli dětských domovů a výchovných ústavů. Učitelé v mateřských školách odvádějí bezesporu svůj velký díl práce při výchově a vzdělávání dětí. Přicházejí k nim děti velmi malé, které seznamují s prostředím školy. Jsou v každodenním a intenzivním kontaktu s rodiči a to může být ten důvod, proč patří mezi ty, kteří v nevhodném chování dětí vidí selhání rodiny. U vychovatelů v dětských domovech a výchovných ústavech jsme tento trend předpokládali z důvodu každodenního kontaktu s dětmi s výchovnými problémy.

6.1.2.2 Rozdělení dle délky praxe

Nyní se na položenou otázku podíváme z pohledu délky praxe.

	otázka č. 2
0-5 let	2,14
6 let - 10 let	2,14
11 let - 15 let	2,17
16 let -20 let	2,14
21 let a více	2,13

Tabulka 4 Data otázky č. 2



Graf č. 6 Grafické znázornění otázky č. 2

Opětovně se nám nejvíce tolerantní, i když pořád s tvrzením souhlasící, ukázali být učitelé s délkou praxe mezi 11 a 15 lety.

6.1.3 Vzdělávací instituce může napravit selhání rodiny

Prozatím jsme se analýzou výzkumu setkali s názorem, že rodina je možným determinantem nežádoucího chování dětí a mládeže. Je proto dobré si položit otázku, zda v případě sociálně patologického chování mládeže lze toto chování zvrátit působením vzdělávacího zařízení.

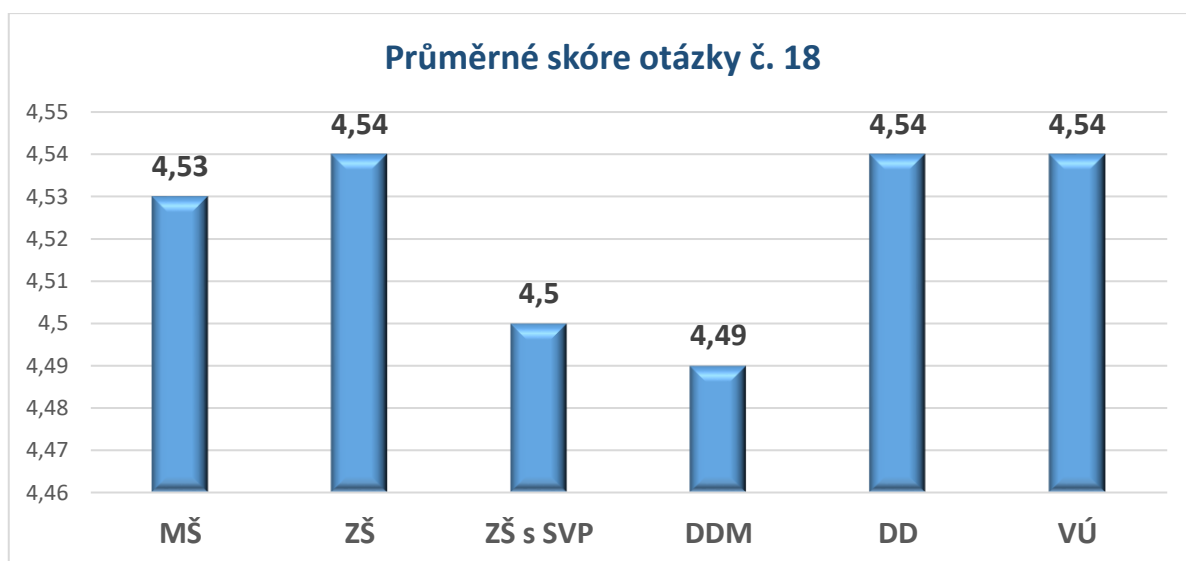
Zda sami pedagogové vidí ve svém poslání možnou nápravu chyb ve výchově, které se dopustila rodina.

Sestavení škálové řady od 1 do 7 nám určuje hodnotu 4 jako odpověď „nevím“.

6.1.3.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	otázka č. 18
MŠ	4,53
ZŠ	4,54
ZŠ s SVP	4,5
DDM	4,49
DD	4,54
VÚ	4,54

Tabulka 5 Data otázky č. 18



Graf č. 7 Grafické znázornění otázky č. 18

Na grafickém znázornění nejlépe uvidíme interpretovaná data.

Bohužel se ukázalo, že pedagogové spíše nevěří tomu, že by vzdělávací zařízení mohlo napravit či motivovat děti v jejich problémovém chování. Hodnoty jednotlivých odpovědí se pohybují nad stanoveným průměrem a vyjadřují tak názor, že s předkládaným tvrzením spíše nesouhlasí.

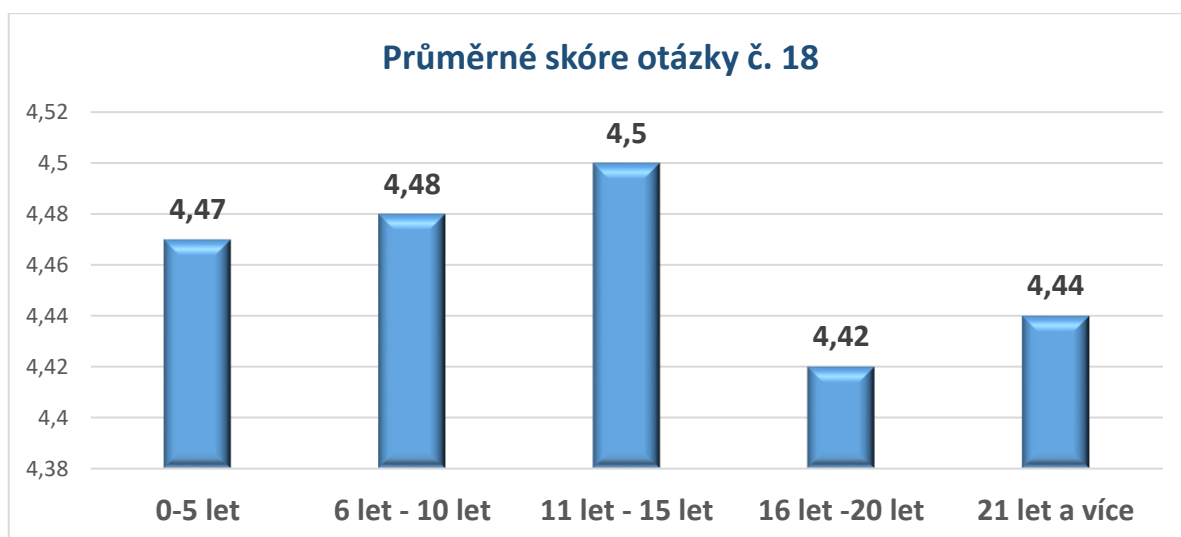
Nejvíce nakloněni tomu, že by školská zařízení mohla napravit selhání rodiny, jsou pracovníci základních škol praktických a domů dětí a mládeže. Ostatní pedagogové dosáhli téměř identického průměrného skóre.

6.1.3.2 Rozdělení dle délky praxe

	otázka č. 18
0-5 let	4,47
6 let - 10 let	4,48
11 let - 15 let	4,5
16 let -20 let	4,42
21 let a více	4,44

Tabulka 6 Data otázky č. 18

Rozčlenění dle délky praxe odráží doposavad zjištěné. I zde zjištěné skutečnosti ukazují, že pedagogové spíše nevěří tomu, že by mohli být těmi, kdo děti s nevhodným chováním zpět začlení do společensky přijatelného „normálu“.



Graf č. 8 Grafické znázornění otázky č. 18

Z grafického vyjádření je zřejmé, že s tímto výrokem vyjádřili největší míru nesouhlasu pedagogové s délkou praxe mezi 11 až 15 lety, což je pro nás překvapivé, neboť v minulých

otázkách to byli právě oni, kteří se projevili nejvíce tolerantně. Při zodpovídání tohoto výroku jsou však nejvíce přesvědčení o tom, že vzdělávací zařízení nemůže napravit selhání rodiny. Naopak nejvíce v to věří ti nejzkušenější učitelé a vychovatelé, což je potěšující zejména v tom smyslu, že se dá předpokládat, že ve svém zaměstnání spatřují i po tolika letech smysl.

6.1.4 Tam, kde selhala rodina, selže i dítě

Poměrně tvrdý výrok, který předurčuje dítě k tomu, že nebude schopno běžného začlenění do společnosti po té, co rodina, ve které vyrůstalo, neplnila své funkce. Tento výrok byl záměrně uveden jako poslední položka dotazníku, neboť jsme předpokládali, že respondenti již budou schopni sami určit, jakým způsobem budou získaná data vyhodnocována. U poslední položky jsme předpokládali, že se dotazovaný více zamyslí a nebude mít strach naplno vyjádřit svůj názor..

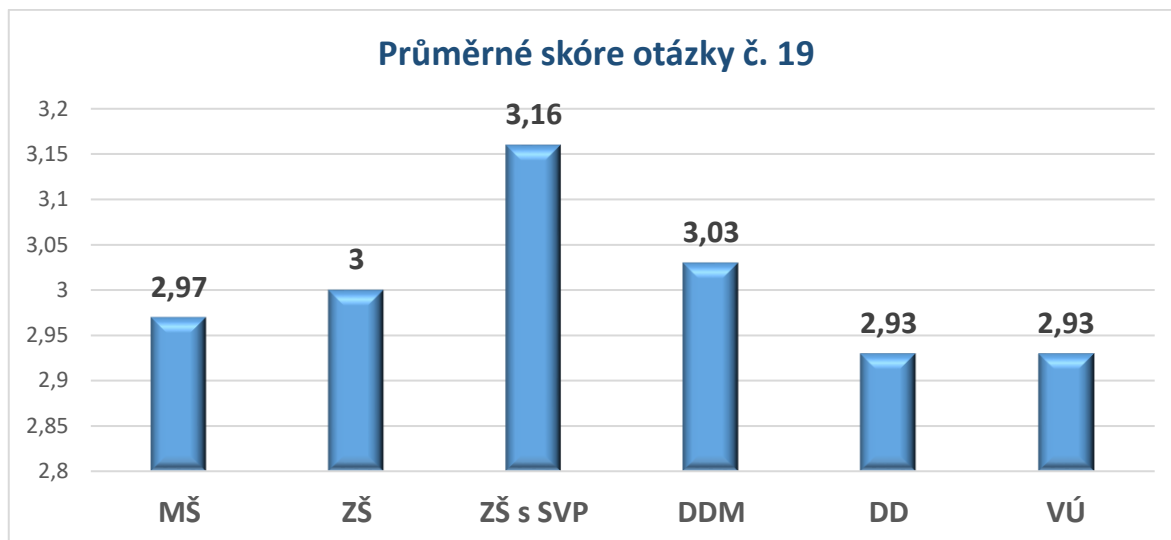
6.1.4.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	otázka č. 19
MŠ	2,97
ZŠ	3
ZŠ s SVP	3,16
DDM	3,03
DD	2,93
VÚ	2,93

Tabulka 7 Data otázky č. 19

Data zanesená do tabulky jsme pro větší přehlednost převedli i do grafického znázornění.

Po vyhodnocení získaných dat jsme shledali, že pedagogové dětem z nefunkčních rodin spíše nevěří a přiklánějí se k názoru, že takové děti v běžném životě neuspějí. Nejvyšší míru nesouhlasu s tímto tvrzením opět vyjádřili učitelé základních škol praktických. Naproti tomu nejvyšší míru souhlasu s tímto tvrzením projevili vychovatelé dětských domovů a výchovných ústavů, což napovídá tomu, že jsou skutečně ovlivněni prostředím a zkušenostmi z těchto zařízení.



Graf č. 9 Grafické znázornění otázky č. 19

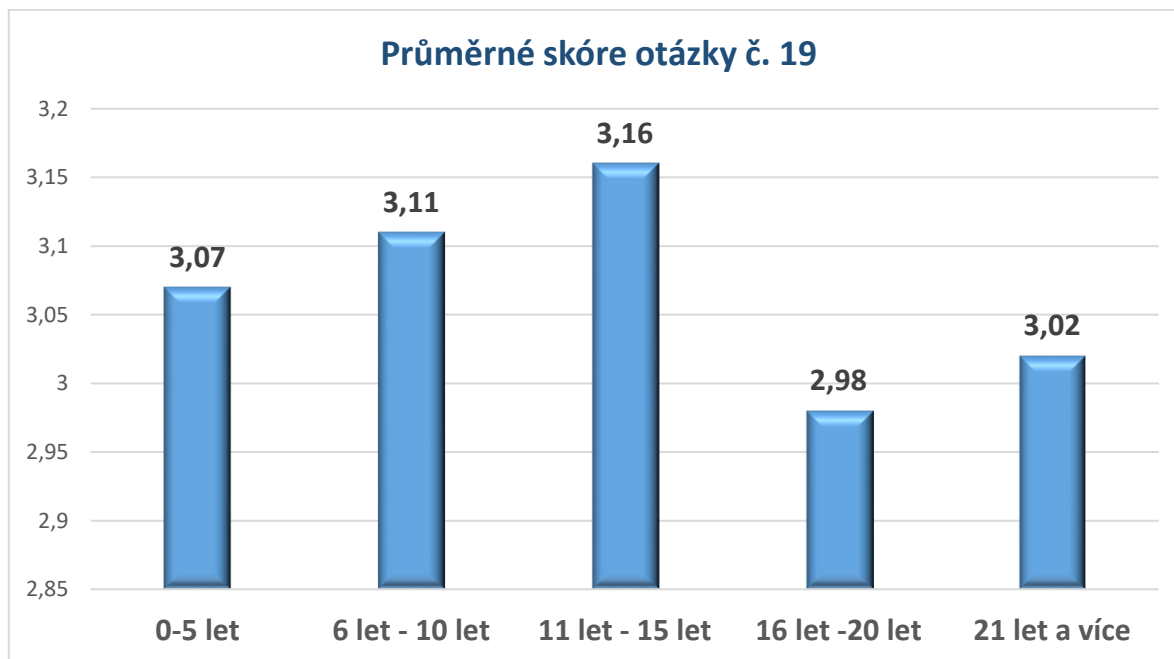
Námi popsané a analyzované výsledky můžeme lépe pozorovat v grafickém znázornění, které dokládá, že se pedagogové spíše přiklání k souhlasnému stanovisku s tímto výrokem.

6.1.4.2 Rozdělení dle délky praxe

	otázka č. 19
0-5 let	3,07
6 let - 10 let	3,11
11 let - 15 let	3,16
16 let -20 let	2,98
21 let a více	3,02

Tabulka 8 Data otázky 19

Co se týká pedagogů a jejich délky praxe největší míru nesouhlasu s tímto tvrzením vyjádřili opět učitelé a vychovatelé s praxí mezi 11 až 15 lety. S největší pravděpodobností se jedná o kantory v produktivním věku s určitými zkušenostmi. Naopak největší míru souhlasu vyjádřili pedagogové s praxí mezi 16 až 20 lety, kteří u předešlého výroku projevili nejvíce víry v to, že škola dokáže zvrátit nepříznivý vliv rodiny.



Graf č. 10 Grafické znázornění otázky č. 19

Z grafického znázornění zřetelněji vyplývají interpretovaná data.

Těmito zjištěními uzavíráme vyhodnocování samostatných výroků, které nám poskytly potřebné informace k zodpovězení vytyčeného cíle této práce. Prozatím jsme toho názoru, že pedagogové považují rodinu za velmi důležitý socializační činitel a hlavně, že při selhání rodiny a její nefunkčnosti pedagogové předpokládají, že děti z těchto rodin mají problémy v rámci sociálního kontaktu a bývají více problémové než děti z rodin fungujících.

6.1.5 Záškoláctví

Záškoláctví bylo jedním z okruhů výroků, které byly zařazeny do dotazníkového šetření. Jednalo se o tyto výroky:

- Záškoláctví je doménou dětí, u kterých rodiče nedbají na vzdělání. (otázka č. 5)
- Záškoláctví je projevem strachu a nízké sebedůvěry dítěte. (otázka č. 6)
- Děti z harmonického prostředí za školu nechodí. (otázka č. 7)

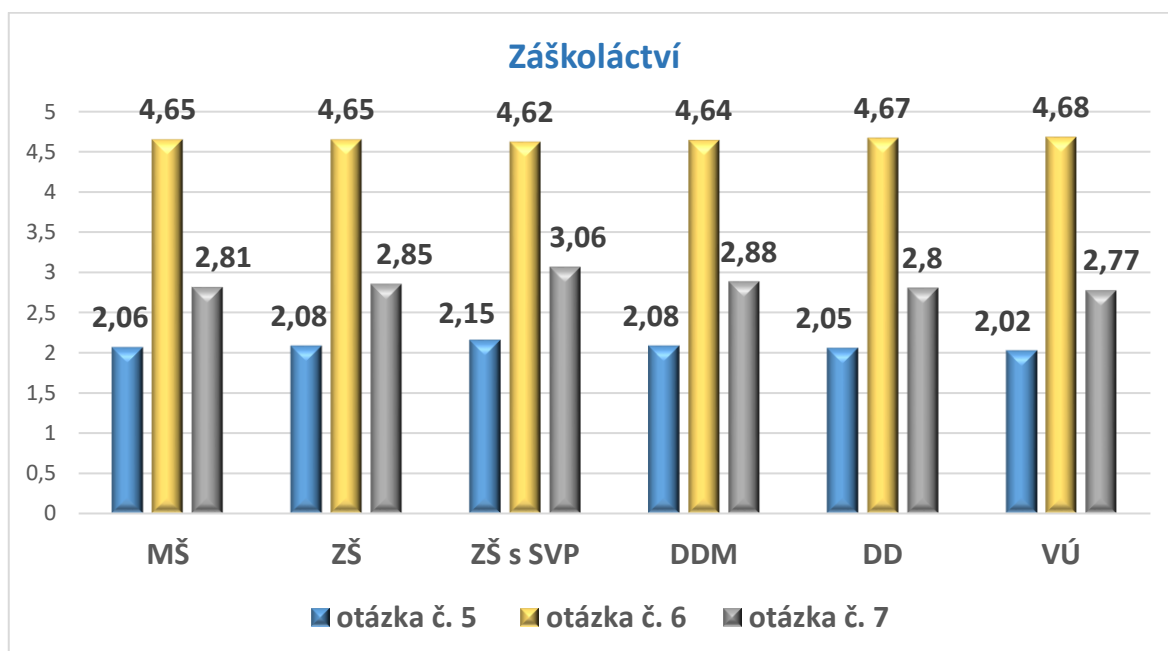
Dva z těchto výroků byly cíleny primárně na rodinu, která zapříčiňuje záškoláctví u dětí tím, že na vzdělání nedbá, či pro ni není důležitá. Naopak výrok, kdy záškoláctví je projevem strachu a nízké sebedůvěry dítěte byl položen jako protipól. Nabízí alternativu, že dítě do školy nechodí z důvodu např. nedostatečné připravenosti do vyučování, strachu z neúspěchu ve škole a evokuje možnost postihu ze strany rodiny při nesplnění očekávaných výsledků.

Jak je vidět pedagogové se přiklonili k výrokům v otázkách 5 a 7 a vyjádřili tak míru svého s tvrzením, že záškoláctví je doménou dětí, u kterých rodina nelpí na vzdělání a naopak, tam, kde se rodina o vzdělání zajímá a je pro ni podstatné, není záškoláctví běžné. Dále spíše nesouhlasí s tvrzením, že záškoláctví je projevem strachu a nízké sebedůvěry dítěte.

6.1.5.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	otázka č. 5	otázka č. 6	otázka č. 7
MŠ	2,06	4,65	2,81
ZŠ	2,08	4,65	2,85
ZŠ s SVP	2,15	4,62	3,06
DDM	2,08	4,64	2,88
DD	2,05	4,67	2,8
VÚ	2,02	4,68	2,77

Tabulka 9 Data k záškoláctví



Graf č. 11 Grafické znázornění záškoláctví

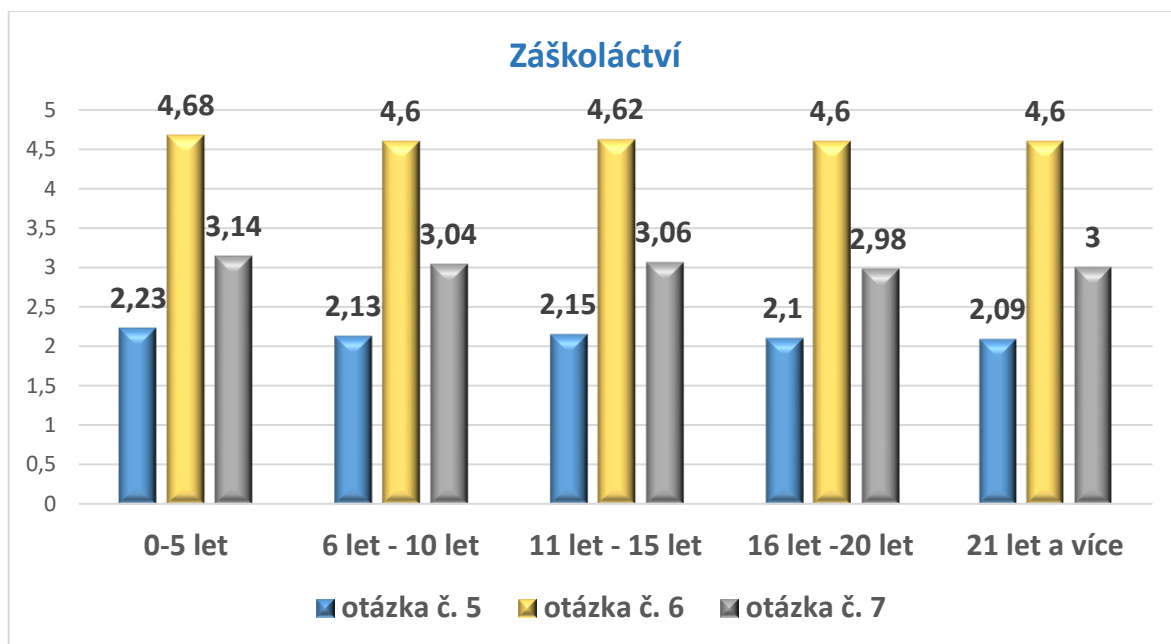
Na základě zjištění, která jsme v rámci průzkumu provedli, můžeme konstatovat, že všichni pedagogové se téměř shodně shodli, že tam, kde rodina nedbá na výchovu, děti chodí za

školu. U výroku, že děti z harmonického prostředí nechodí za školu, se jejich odpovědi přikláněli k tvrzení, spíše souhlasím.

6.1.5.2 Rozdělení dle délky praxe

	otázka č. 5	otázka č. 6	otázka č. 7
0-5 let	2,23	4,68	3,14
6 let - 10 let	2,13	4,6	3,04
11 let - 15 let	2,15	4,62	3,06
16 let -20 let	2,1	4,6	2,98
21 let a více	2,09	4,6	3

Tabulka 10 Data k záškoláctví



Graf č. 12 Grafické znázornění záškoláctví

Rozčlenění odpovědí dle délky praxe v oboru nepřineslo, v kontextu dříve zjištěného, žádné překvapení. Pedagogové, zejména pak ze základních škol, své žáky znají a zejména ti nejdéle zaměstnaní jsou si vědomi důležitosti podpory rodiny.

Nicméně záškoláctví je jedním z těch méně závažných patologických chování dětí a mládeže, těmi závažnějšími se budeme zabývat níže.

6.1.6 Šikana

Dalším okruhem patologického chování, které bylo začleněno do dotazníku, byla šikana. Pedagogové se pomocí škálových odpovědí vyjadřovali k výroky:

- Šikanují děti z rodin, které jim neposkytují adekvátní zázemí. (otázka č. 8)
- Šikana je důsledkem dnešní doby, rodina na ni nemá vliv. (otázka č. 9)

Opět jsme do dotazníkového šetření zařadily dva protichůdné výroky, které plní kontrolní funkci.

Na základě analýzy shromážděných dat je zřejmé, že respondenti spíše souhlasí s výrokem, že děti, kterým chybí rodinné zázemí, se častěji dopouštějí šikany. Dále spíše nesouhlasí s tvrzením, že šikana je důsledkem dnešní doby a rodina na ni nemá vliv.

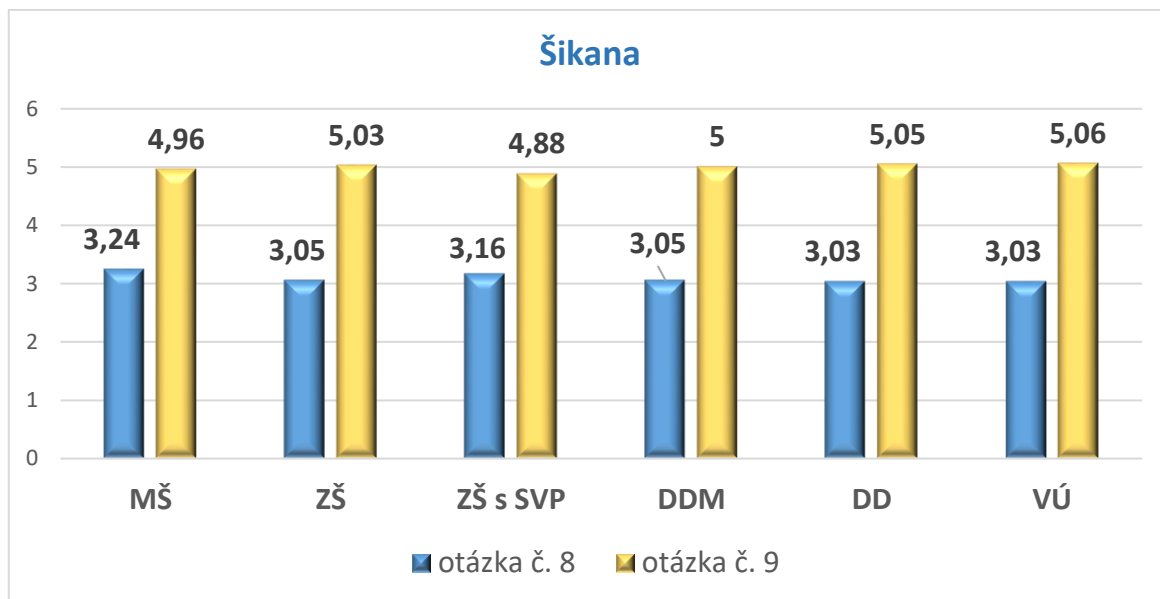
6.1.6.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	otázka č. 8	otázka č. 9
MŠ	3,24	4,96
ZŠ	3,05	5,03
ZŠ s SVP	3,16	4,88
DDM	3,05	5
DD	3,03	5,05
VÚ	3,03	5,06

Tabulka 11 Data k šikaně

Data zanesená do tabulky následně znázorníme v grafickém provedení, na základě kterého se nám budou lépe interpretovat a pro čtenáře jsou přehlednější.

Již teď ale můžeme vidět, že názory pedagogů se na tyto otázky v podstatě shodovali a žádná ze skupiny dotázaných pedagogů podstatně nevyčnívala nad druhou. Lze tak předběžně uvést, že dotázaní učitelé a vychovatelé mají na otázku šikany vyrovnané názory.



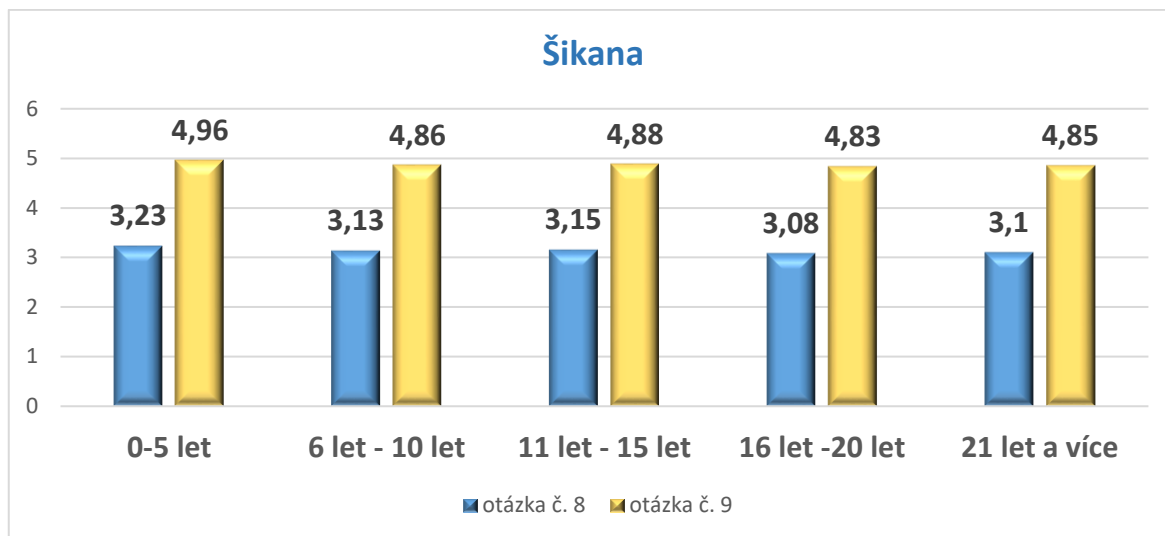
Graf č. 13 Grafické znázornění šikany

Pokud budeme analyzovat odpovědi dle vzdělávacího zařízení je zřejmé, že největší míru souhlasu s tvrzením, že šikají děti z rodin, které jim neposkytují adekvátní zázemí, vyjádřili vychovatelé z dětských domovů a výchovných ústavů. Tito pedagogové mají největší zkušenosti s dětmi a mládeží, které nemají rodinné zázemí nebo jim ho rodina není schopna poskytnout. To je zřejmě i důvod, proč si uvědomují důležitost rodiny. Naopak nejmenší míru souhlasu projeví učitelé mateřských škol.

6.1.6.2 Rozdělení dle délky praxe

	otázka č. 8	otázka č. 9
0-5 let	3,23	4,96
6 let - 10 let	3,13	4,86
11 let - 15 let	3,15	4,88
16 let -20 let	3,08	4,83
21 let a více	3,1	4,85

Tabulka 12 Data k šikaně



Graf č. 14 Grafické znázornění šikany

Hodnocení výsledků šetření z pohledu délky praxe naznačuje, že délka praxe pedagogů u odpovědi výroku týkajícího se neposkytování adekvátního rodinného zázemí u šikanujících dětí neovlivňuje jejich spíše souhlasný názor. Jen učitelé s délkou praxe do 5 let vyjádřili více pochybností, které se objevily v jejich průměrném skóre. Naopak spíše nesouhlasné stanovisko vyjádřili u výroku, který říká, že šikana je projevem dnešní doby a na rodině nezáleží. Právě učitelé s délkou praxe do 5 let vyjádřili nejvyšší míru nesouhlasu.

6.1.7 Krádeže

Jako další skupinu patologického chování dětí a mládeže jsme do dotazníkového šetření zařadili krádeže. Krádeže řadíme do majetkové trestné činnosti, které se mnohdy dopouštějí již malé děti. V některých případech jde o touhu vlastnit chtěnou věc, jindy zase o neplánovaný čin, kdy si dítě prostě vezme to, po čem touží. Bohužel jsou však známé i případy, kdy rodina své děti krádežím učí.

Krádeže jako další z řady patologického chování dětí a mládeže byly zastoupeny těmito výroky:

- Krádeže páchají nejvíce děti ze sociálně slabých rodin. (otázka č. 10)
- Krádeží se dopouštějí děti ze všech typů rodin, na rodině tolik nezáleží. (otázka č. 11)

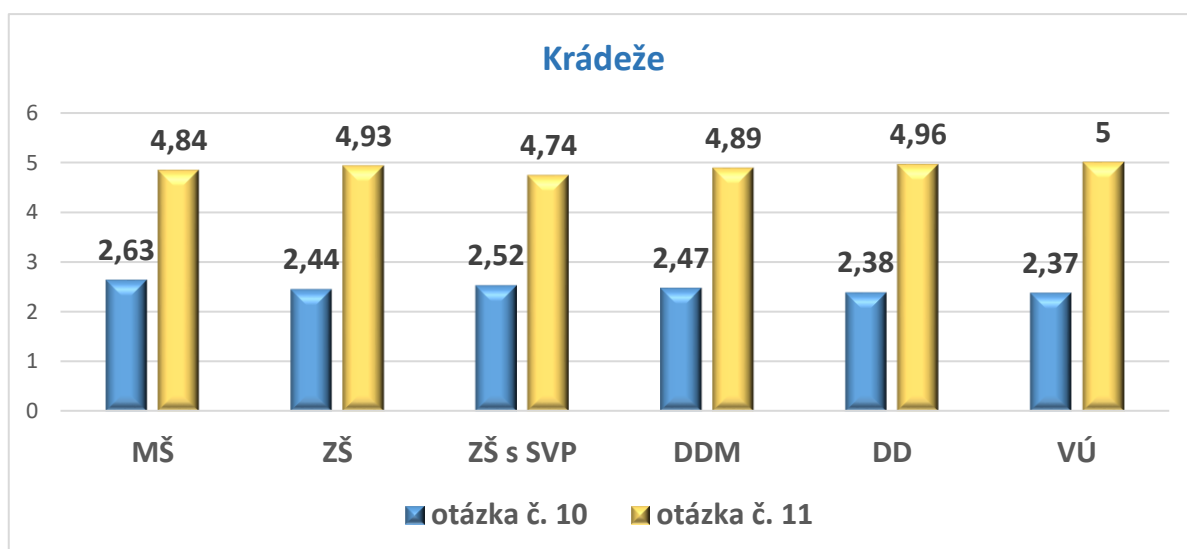
Jak na tyto otázky odpovídali pedagogové napříč vzdělávacími institucemi, se podíváme níže.

6.1.7.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	otázka č. 10	otázka č. 11
MŠ	2,63	4,84
ZŠ	2,44	4,93
ZŠ s SVP	2,52	4,74
DDM	2,47	4,89
DD	2,38	4,96
VÚ	2,37	5

Tabulka 13 Data ke krádežím

Pedagogové opět vyjádřili své názory na páchaní krádeží dětmi. Nejvyšší míru souhlasu s tvrzením, že krádeže páchají převážně děti ze sociálně slabých rodin, vyjádřili vychovatelé ve výchovných ústavech. Pravdou zůstává, že jsou to právě oni, kteří mají největší zkušenosti s dětmi s výchovnými problémy a majetkovou trestnou činností. To může být i jedním z důvodů jejich umístění do výchovného zařízení. Tito pedagogičtí pracovníci jsou tak obeznámeni se situacemi v rodinách, ze kterých děti a mládež do výchovných ústavů míří. Jejich odpovědi pro nás jsou opodstatněné, podložené osobními zkušenostmi. Naopak nejmenší míru souhlasu vyjádřili učitelé mateřských škol, kteří mají na starosti děti tak nízkého věku, že se u nich neočekáváme úmyslné krádeže.



Graf č. 15 Grafické znázornění krádeží

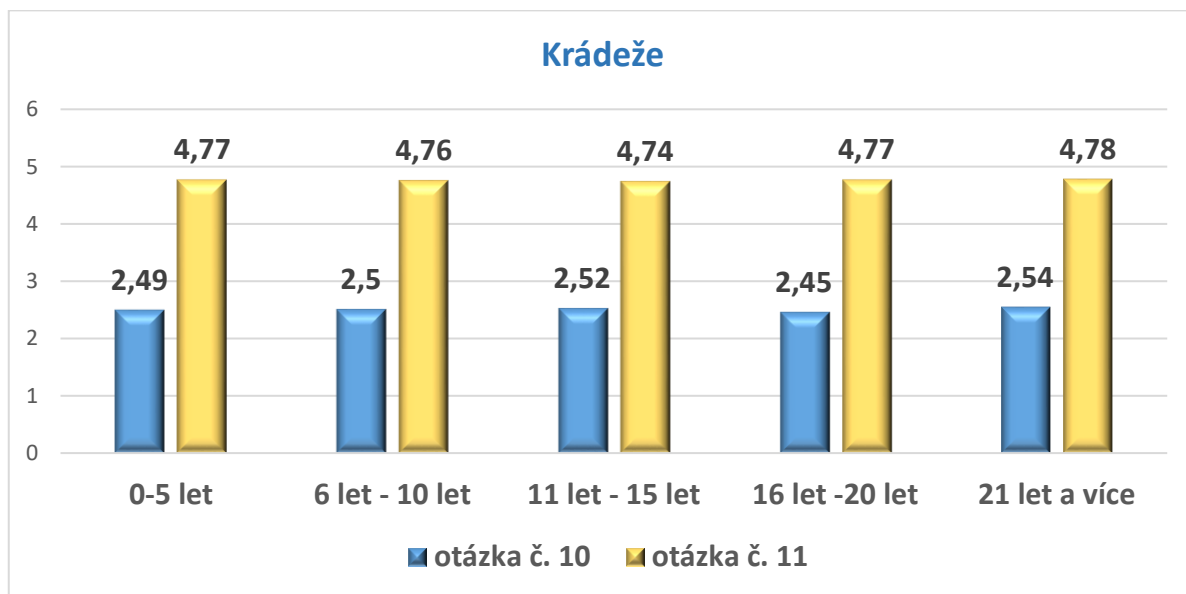
6.1.7.2 Rozdělení dle délky praxe

	otázka č. 10	otázka č. 11
0-5 let	2,49	4,77
6 let - 10 let	2,5	4,76
11 let - 15 let	2,52	4,74
16 let -20 let	2,45	4,77
21 let a více	2,54	4,78

Tabulka 14 Data ke krádežím

Drobné krádeže a kapsářství bezesporu nepatří k nejzávažnější trestné činnosti, jsou však projevem chování, které společnost považuje za škodlivé.

Zejména u dětí je proto potřeba věnovat tomuto jevu pozornost a na mládež působit preventivně, zejména v rámci trávení volného času.



Graf č. 16 Grafické znázornění krádeží

V případě rozčlenění odpovědí dle délky vykonané praxe je zřejmé, že nejvyšší míru souhlasu s tvrzením, že krádeží se dopouštějí děti ze sociálně slabých rodin, vyjádřili učitelé a vychovatelé s délkou praxe od 16 do 20 let. Jde tedy o zkušené profesionály, kteří vidí v selhání rodiny činitele, který děti vede ke krádežím. S tvrzením, že krádeží se dopouštějí

všechny děti bez ohledu na rodinu, projeví největší míru nesouhlasu ti nejzkušenější pedagogové, tedy s praxí nad 21 let. Nicméně z odpovědí všech zúčastněných vidíme podobné názory, tedy přiklánějí se k tvrzení, že s tímto výrokem spíše nesouhlasí.

6.1.8 Návykové látky

Otázkou návykových látek jsme se zabývali podrobněji a do dotazníku zařadili hned 5 výrokových tvrzení:

- Děti a mládež z problémových rodin dříve a častěji sahají po návykových látkách. (otázka 12)
- Téměř všechny děti experimentují s tabákovými výrobky. Rodina to nedokáže ovlivnit. (otázka č. 13)
- Drogové experimenty se více týkají dětí z nefunkčních rodin. (otázka č. 14)
- Experimenty s návykovými látkami se týkají dětí a mládeže z dysfunkčních rodin. (otázka č. 15)
- Drogovou problematikou jsou dotčeny všechny děti, ale děti z funkčních rodin se s ní dokáží lépe vyrovnat. Rodina jim dala dostatečný základ. (otázka č. 16)

Je zřejmé, že jsme pojali návykové látky jako celek, od tabákových výrobků až po návykové látky, kam můžeme zařadit alkohol a drogy. Návykové látky jsou v dnešní době velkým nebezpečím, děti si je mohou lehce opatřit přes starší kamarády nebo doma. Právě snadná dostupnost je pro děti velmi nebezpečná.

6.1.8.1 Rozdělení dle typů školského zařízení

	otázka č. 12	otázka č. 13	otázka č. 14	otázka č. 15	otázka č. 16
MŠ	2,43	3,72	2,76	2,95	2,82
ZŠ	2,2	3,73	2,46	2,64	2,82
ZŠ s SVP	2,3	3,6	2,62	2,8	2,67
DDM	2,21	3,71	2,49	2,67	2,81
DD	2,1	3,76	2,35	2,56	2,83
VÚ	2,1	3,76	2,37	2,56	2,81

Tabulka 15 Data k návykovým látkám

V rámci hodnocení poslední kategorie výroků, které se týkaly návykových látek, pedagogové vyjádřili své názory. Vychovatelé v dětských domovech a výchovných ústavech projevili největší míru souhlasu s tvrzením, že děti z problémových rodin sahají po návykových látkách dříve a častěji než ostatní děti. Je zřejmé, že vychází ze svých zkušeností z praxe, kdy fenomén zejména tabákových výrobků je u problémové mládeže, o kterou se v rámci své práce starají, běžný a oblíbený. Nejsou dnes výjimečné případy dětí staršího školního věku, které o sobě tvrdí, že jsou závislé na tabákových výrobcích. Zejména v dětských domovech a výchovných ústavech není tento jev ojedinělý.

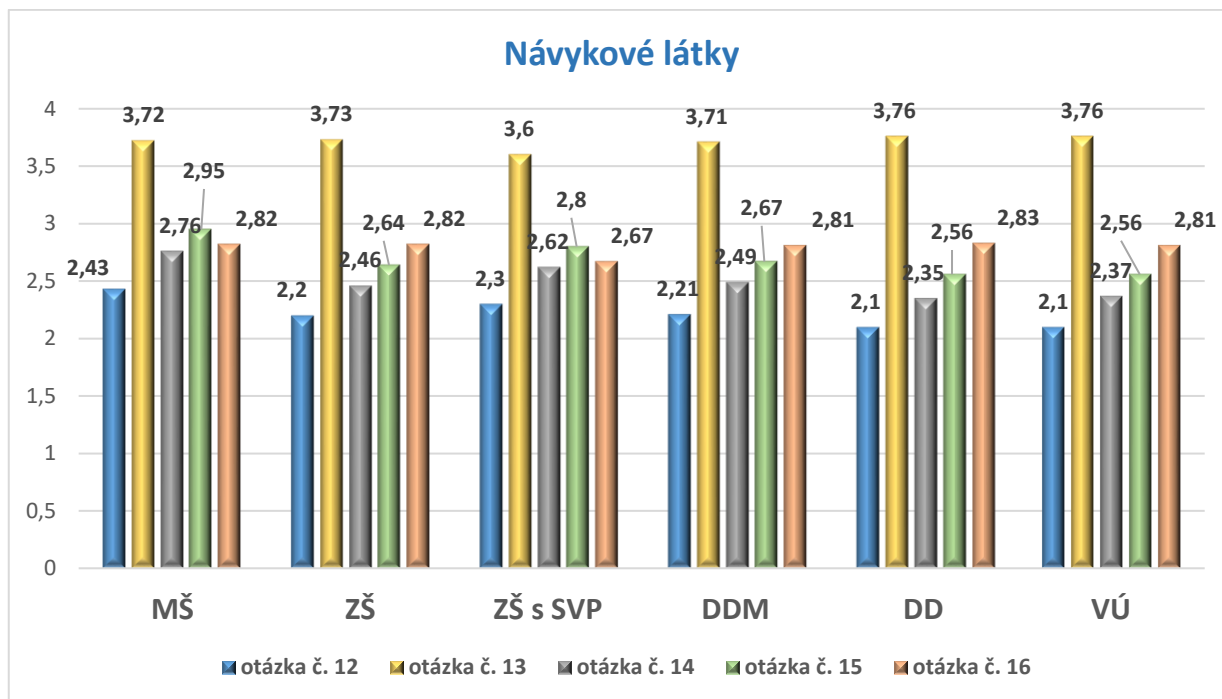
S výrokem, že všechny děti experimentují s návykovými látkami, projevili pedagogové spíše souhlas, nicméně nebyl tak přesvědčivý jako u výroku předchozího. Nejvyšší míru souhlasu vyjádřili učitelé základních škol praktických.

O tom, že s drogami experimentují děti z nefunkčních rodin, jsou pedagogové spíše přesvědčeni. Opět projevili nejvyšší míru souhlasu učitelé základních škol praktických. Naopak nejmenší míru souhlasu vyjádřili učitelé z mateřských školek.

Výrok č. 15, tedy tvrzení, že experimenty s návykovými látkami se týkají dětí a mládeže z dysfunkčních rodin, má kontrolní funkci k předchozímu výroku. Nicméně musíme konstatovat, že všichni pedagogové k němu vyjádřili vyšší míru nesouhlasu než v předchozí otázce. S největší pravděpodobností je to dáno koncipováním věty, kdy otázka č. 15 může být chápána v obecnějším kontextu. Je to dáno slovním spojením návykové látky, kdy v předchozím výroku hovoříme o drogových experimentech.

Pokud budeme posuzovat poslední výrok, který tvrdí, že všechny děti mohou být dotčeny drogovou problematikou, ale ty z funkčních rodin jí mohou lépe odolávat, pedagogové s ním vyjádřili spíše souhlas. Nebyl však tak přesvědčivý jako v předchozích tvrzeních. Nejvyšší míru souhlasu vyjádřili opět učitelé základních škol praktických. U ostatních pedagogů byly odpovědi velmi podobné. Na základě vyhodnocení tohoto výroku můžeme předpokládat, že pedagogové předpokládají, že děti, které se mohou spolehnout na pomoc a podporu rodiny, jsou schopny návykovým látkám lépe odolávat, případně je úplně ze svého života vytěsnit.

Lze ale konstatovat, že učitelé považují rodinu a její vliv na děti a mládež za velmi důležité a nezastupitelné.



Graf č. 17 grafické znázornění návykových látek

Výsledky šetření jsou vyjádřeny i v grafické podobě.

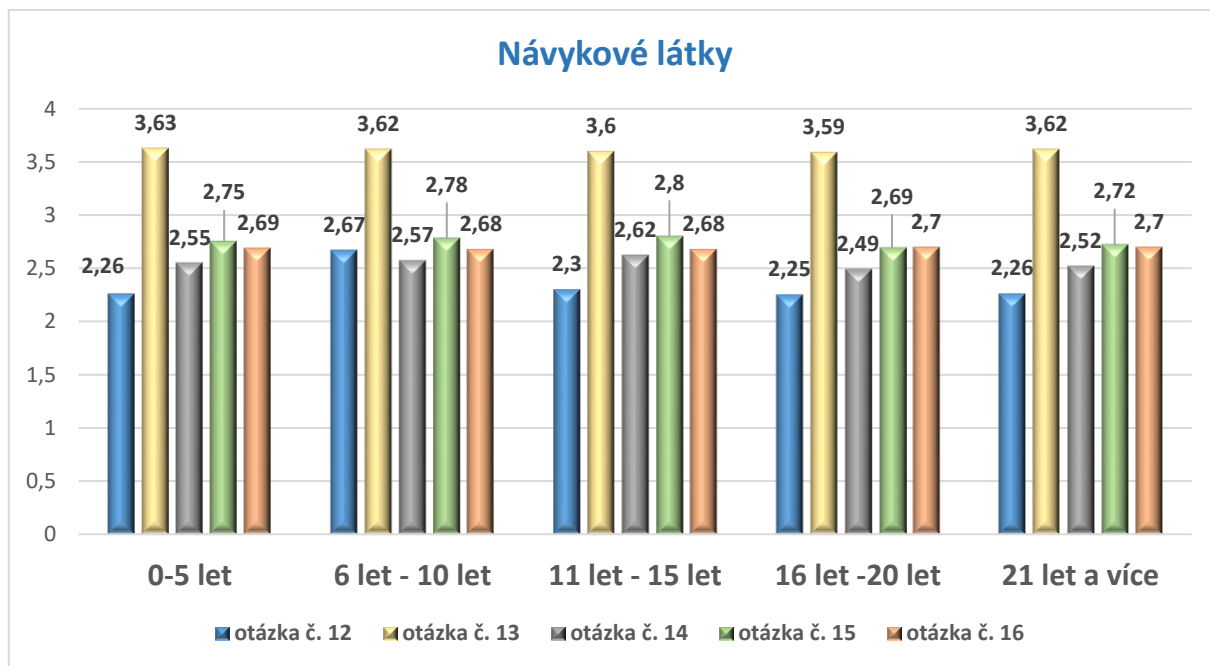
6.1.8.2 Rozdělení dle délky praxe

	otázka č. 12	otázka č. 13	otázka č. 14	otázka č. 15	otázka č. 16
0-5 let	2,26	3,63	2,55	2,75	2,69
6 let - 10 let	2,67	3,62	2,57	2,78	2,68
11 let - 15 let	2,3	3,6	2,62	2,8	2,68
16 let -20 let	2,25	3,59	2,49	2,69	2,7
21 let a více	2,26	3,62	2,52	2,72	2,7

Tabulka 16 Data k návykovým látkám

Posledním kritériem pro hodnocení získaných dat bude délka praxe pedagogů a jejich názory na užívání návykových látek u dětí a mládeže.

Jak se již dalo předpokládat z vyhodnocení této kategorie výroků dle typu školního zařízení, ve kterém pedagogičtí pracovníci pracují, se všemi předkládanými výroky vyjádřili spíše svůj souhlas.



Graf č. 18 Grafické znázornění návykových látek

Z grafického znázornění nám na první pohled vyčnívá výrok, který tvrdí, že všechny děti experimentují s tabákovými výrobky a rodina to nedokáže ovlivnit. S tímto výrokem vyjádřili respondenti nevyšší míru nesouhlasu, ale v průměrném skóre se téměř shodovali i s ohledem na různou délku praxe.

S ostatními výroky byl pedagogy vyjádřen spíše souhlas a v poměrně vyrovnaném průměrném skóre.

6.2 Vyhodnocení praktické části a doporučení pro praxi

To, zda rodina dokáže ovlivnit sociálně patologické chování svých dětí, jsme se rozhodli zjistit pomocí dotazníkového šetření, kterého se účastnili pedagogové napříč vzdělávacími a výchovnými institucemi. Pedagogům byl předložen dotazník, ve kterém jsme vymezili 19 tvrzení týkající se různého patologického chování dětí a mládeže, ke kterým měli respondenti, v našem případě učitelé a vychovatelé, vybrat odpověď na škále 1 (souhlasím) až 7 (nesouhlasím).

Získaná data jsme následně vyhodnocovali pomocí průměrného skóre dle typu vzdělávacího zařízení, ve kterém je daný pedagog zaměstnán a dle délky jeho praxe v oboru. Jednotlivé výroky z předloženého dotazníku jsme soustředili do spolu souvisejících skupin a interpretovali výsledná data.

Některá zjištění pro nás byla překvapivá. Například jsme očekávali, že pedagogové budou mít větší víru v možnou nápravu chování dětí prostřednictvím vzdělávacích institucí. Tomuto výroku vyjádřili bohužel spíše nesouhlas.

Dále pro nás bylo nemilým překvapením, že vyjádřili spíše souhlas s tvrzením, že tam, kde selže rodina, selže i dítě v ní vychovávané. Takový předpoklad v nás budí dojem jistého nálepkování, pokud dítě pochází z problémové rodiny, budou problémy i s tímto žákem. Pro takové děti je pak velmi obtížné, pokud je to vůbec v jeho silách, se z takového zařazení vymanit. Nálepkování dětí považujeme v tomto kontextu za naprosto nevhodné a kontraproduktivní, těmto dětem často chybí motivace snažit se změnit své chování, studijní výsledky a dost možná i sociální kontakt s vrstevníky.

Co se týká jednotlivých druhů patologického chování, jako bylo záškoláctví, šikana, krádeže a užívání návykových látek, bylo prezentováno, že děti z problémových rodin, mají k takovému chování blíže než děti z běžných, funkčních rodin.

V samotném shrnutí našeho výzkumného šetření nám nezbývá než konstatovat, že pedagogičtí pracovníci považují rodinu za základ, který formuje chování dětí. Pedagogové vyjádřili přesvědčení, že za patologické chování dětí může právě rodina, která selhala buď v samotné výchově, nebo ve svých dalších funkcích.

Pokud tedy rodina rezignuje na svoje základní funkce a přestává je plnit, jsou její potomci vystaveni vyššímu riziku sociálně patologického chování. Naproti tomu u fungujících rodin jsou jejich děti schopny rizikům patologického chování více odolávat. Nic na tom, dle našeho zjištění, nemění ani ostatní vzdělávací instituce, které děti v rámci vzdělávání navštěvují.

V kontextu námi prováděného výzkumu by bylo zajímavé zjistit, zda se liší názory na tuto problematiku u pedagogů na gymnáziích, středních odborných školách a učilištích, kde může být nevhodné a rizikové chování dospívajících daleko zřetelnější a může tak mít větší vypočítatelnou hodnotu.

Závěrem bychom rádi upozornili, že i přes zjištění, která byla učiněna u pedagogických pracovníků, jsme přesvědčeni, že správná motivace a vedení ze strany kantora či vychovatele může změnit život nejednomu mladému člověku. A za to stojí bojovat, každý život má svou nevyčíslitelnou hodnotu.

ZÁVĚR

Žádný z nás nemůže ovlivnit, do jaké rodiny se narodí. Nemůžeme si vybírat své rodiče, prarodiče, ani sourozence. Je to náhoda nebo odměna či trest za životy předešlé?

Dětství by mělo být obdobím radosti, smíchu, lásky a porozumění. Z dětí, které jsou vychovávány v takovém prostředí, rostou silné a sebevědomé osobnosti, prospěšné celé společnosti. V rodinách, které nejsou svým potomkům schopny dát základní potřeby jako je bezpečí, jistota, ale i láska a podpora, se může stát, že se děti vydají životem po špatné cestě. Hledají možnosti nejsnazších a nejrychlejších cest za úspěchem, podvádějí a společnost na ně nahlíží jako na společensky a sociálně nepřizpůsobivé.

V kapitolách teoretické části této diplomové práce jsme se společně seznámili s nejrůznějšími typy rodin, popsali jsme jejich funkce a styly výchovy. Čtenář tak mohl nahlédnout na to, jak výchova v různých rodinách formuje osobnost mladého člověka. Následně jsme se zamysleli nad obdobím dospívání, které bývá zatěžkávající zkouškou nejen pro dospívajícího, ale mnohdy i pro rodiče. Významnou částí teoretické části pak bylo vymezení sociálně patologického chování. Zjistili jsme, že vedle rodiny jsou významnými činiteli patologického chování, i další, jako jsou vrstevníci, nuda či média. Také jsme čtenáři přiblížili jednotlivé druhy sociálně patologického chování, mezi které patří agresivita a násilí, dětská kriminalita, závislosti a sebevražedné jednání. V poslední kapitole teoretické části jsme se blíže seznámili s trávením volného času jako preventivního činitele před nežádoucím chováním nejen dětí a mládeže.

Cílem praktické části bylo najít odpověď na otázku, zda nefunkčnost rodiny determinuje sociálně patologické chování dětí, tedy zda selhání rodiny má přímý vliv na patologické chování dětí. Oslovili jsme učitele a vychovatele vzdělávacích institucí, aby nám zodpověděli několik otázek sestavených do připraveného dotazníku. Metodou praktické části tak bylo dotazníkové šetření, které jsme následně interpretovali pomocí deskriptivní statistiky. Nejdříve jsme interpretovali jednotlivé výroky v závislosti na druhu vzdělávacího zařízení, ve kterém daný pedagog pracuje a následně dle délky jejich praxe. Po té jsme obsahově příbuzné výroky vyhodnocovali ve skupinách, opět v závislosti na typu instituce a délce praxe pedagogických pracovníků.

Ze shromážděných odpovědí lze s určitostí říci, že pedagogové rodinu považují za základ budoucího chování dětí v ní vychovávaných. Děti pocházející z fungujících rodin, mají lepší výchozí postavení, než děti z rodin nefunkčních, které více inklinují k rizikovému chování.

Učitelé i vychovatelé, a my se s jejich názorem ztotožňujeme, zastávají názor, že tam, kde selže rodina, má dítě ztíženou pozici dosáhnout společensky uznávané pozice a uznání. V ojedinělých případech může pomoci škola, přátelé a známí, ale rodinné zázemí tvoří základní stavební kámen spokojeného života každého z nás.

Nezbývá než si přát, aby každé dítě prožilo své dětství bez starostí, obklopené láskou, péčí a starostlivostí svých nejbližších, kterou předá svým dětem a ty svým dětem a ty svým

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] FIRSTOVÁ, Jana, *Kriminalita mládeže v sociálních souvislostech*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, ISBN 978-80-7380-521-0.
- [2] GAVORA, Peter, *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- [3] HÁJEK, Bedřich, HOFBAUER, Břetislav, PÁVKOVÁ, Jiřina, *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011. ISBN 987-80-262-0030-7.
- [4] HÁJEK, Bedřich, HARMACH, Jaromír, HOFFMANN, Oto, JÍRA, Otakar, JÍROVÁ, Hana, KRTIČKA, Karel, RAMPOUCHOVÁ, Jaroslava, VESELÝ, Vladimír, *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT, 2004. ISBN 80-86784-06-1.
- [5] CHRÁSKA, Miroslav, *Metody pedagogického výzkumu*: Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [6] JANDOUREK, Jan, *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269.
- [7] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*, Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
- [8] KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- [9] KOVÁČIKOVÁ, Dagmar, *Základy pedagogiky*. Dubnica nad Váhom: ACB, 2006. ISBN 80-969615-0-0.
- [10] LABÁTH, Vladimír a spolupracovníci, *Riziková mládež*. Sociologické nakladatelství, 2001, ISBN 80-85850-66-4
- [11] LABÁTH, Vladimír, AMRÓZOVÁ, A., SMIK, J., ŠTÚROVÁ, J., *Riziková mládež. Možnosti potenciálních změn*. Praha: Slon, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
- [12] MACEK, Milan, TUČEK, Jaroslav, *Školská zařízení pro zájmové vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2003
- [13] MATOUŠEK, Oldřich, MATULOVÁ, A., KOPOLDOVÁ, B., CHALUPOVÁ, J., HALÍK, T. *Práce s rizikovou mládeží. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže*. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-064-2.
- [14] MATOUŠEK., Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea, *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.

- [15] MAŘÍKOVÁ, Hana, *Proměny současné české rodiny*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-93-1.
- [16] MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- [17] NAKONEČNÝ, Milan, *Psychologie osobnosti*. Praha: Akademie věd České republiky, 1998. ISBN 80-200-0628-1.
- [18] NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef, *Kriminologie*. Praha: Aspi, 2004, ISBN 80-7357-026-2.
- [19] SMĚKAL, Vladimír, *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-85947-80-3.
- [20] ONDREJKOVIČ, Peter, BREZÁK, Jozef, LUBELCOVÁ, Gabriela, POLÁKOVÁ, Eva, VLČKOVÁ, Mária, *Sociálna patológia*. Bratislava: Slovenská akademie věd, 2001. ISBN 80-224-0685-6.
- [21] PLAŇAVA, Ivo, *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.
- [22] PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eva, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- [23] PRŮCHA, Jan, *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-567-7.
- [24] PRŮCHA, Jan, KOŤÁTKOVÁ, Soňa, *Předškolní pedagogika: učebnice pro střední a vyšší odborné školy*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0495-4.
- [25] REICHEL, Jiří, *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2594-9.
- [26] ŘÍČAN, Pavel, *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0343-8.
- [27] ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana, *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-512-2
- [28] SOBOTKOVÁ, Irena, *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-559-8.
- [29] VÁGNEROVÁ, Marie, *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- [30] VANÍČKOVÁ, Eva., KLOUBEK, Martin., *Komerční sexuální zneužívání dětí*. Praha: Česká společnost na ochranu dětí, 2006. ISBN 80-239-6471-2.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

pozn. poznámka

např. například

aj. a jiné

tzn. to znamená

resp. respektive

SEZNAM OBRÁZKŮ

Graf č. 1 Početní znázornění počtu pedagogických pracovníků účastnících se výzkumu	51
Graf č. 2 Početní znázornění zastoupení mužů a žen	52
Graf č. 3 Grafické znázornění otázky č. 1	54
Graf č. 4 Grafické znázornění otázky č. 1	56
Graf č. 5 grafické znázornění otázky č. 2	57
Graf č. 6 Grafické znázornění otázky č. 2	58
Graf č. 7 Grafické znázornění otázky č. 18	59
Graf č. 8 Grafické znázornění otázky č. 18	60
Graf č. 9 Grafické znázornění otázky č. 19	62
Graf č. 10 Grafické znázornění otázky č. 19	63
Graf č. 11 Grafické znázornění záškoláctví	64
Graf č. 12 Grafické znázornění záškoláctví	65
Graf č. 13 Grafické znázornění šikany	67
Graf č. 14 Grafické znázornění šikany	68
Graf č. 15 Grafické znázornění krádeží	69
Graf č. 16 Grafické znázornění krádeží	70
Graf č. 17 grafické znázornění návykových látek	73
Graf č. 18 Grafické znázornění návykových látek	74

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Data otázky č. 1	54
Tabulka 2 Data otázky č. 1	55
Tabulka 3 Data otázky 2	57
Tabulka 4 Data otázky č. 2	58
Tabulka 5 Data otázky č. 18	59
Tabulka 6 Data otázky č. 18	60
Tabulka 7 Data otázky č. 19	61
Tabulka 8 Data otázky 19	62
Tabulka 9 Data k záškoláctví	64
Tabulka 10 Data k záškoláctví	65
Tabulka 11 Data k šikaně	66
Tabulka 12 Data k šikaně	67
Tabulka 13 Data ke krádežím	69
Tabulka 14 Data ke krádežím	70
Tabulka 15 Data k návykovým látkám	71
Tabulka 16 Data k návykovým látkám	73

DOTAZNÍK

Dobrý den,

dovoluji si Vás požádat o vyplnění anonymního dotazníku, jehož data poslouží jako podklad pro diplomovou práci na téma „**Zanedbávání funkcí rodiny jako determinanta sociálně patologického chování mládeže**“. Cílem diplomového projektu je zjistit zda zkušenosti pedagogických pracovníků ukazují, že základním problémem patologického chování mládeže je selhávání rodiny a jejích základních funkcí.

Mnohokrát Vám děkuji za Váš čas a ochotu,

Pavel Trnka

1) Jste:

- muž
- žena

2) Máte děti:

- ano
- ne

3) Jste pedagogickým pracovníkem v:

- mateřské škole
- základní škole
- základní škole se speciálním výukovým programem
- domě dětí a mládeže
- dětském domově
- dětském domově se školou
- výchovném ústavu

4) Pedagogickou činnost vykonáváte:

- 0 – 5 let
- 6 let – 10 let
- 11 let - 15 let
- 16 let – 20 let
- 21 let a více

5) Kolik času denně strávíte s dětmi:

- 0 až 2 hodiny
- 3 až 4 hodiny
- 5 až 6 hodin
- 7 až 8 hodin
- 9 a více hodin

6) Kolik dětí s „problematickým chováním“ je zařazeno ve Vaší třídě/skupině:

- 1 až 2 děti
- 3 až 5 dětí
- 5 dětí a více

7) Jste v kontaktu s rodiči svých žáků:

- často
- občas
- zřídka
- nikdy

V tabulce vepište do příslušného políčka ke každému z uvedených výroků číslo označující Váš souhlas na stupnici:

souhlasím 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 - 7 nesouhlasím

1.	Patologické chování dětí a mládeže je důsledkem selhání rodiny.	
2.	Děti z nefunkčních rodin mají větší problémy s kázní a chováním než děti z fungujících rodin.	
3.	Děti učí lhát rodina.	
4.	Děti z funkčních rodin jsou z hlediska chování méně problémové.	
5.	Záškoláctví je doménou dětí, u kterých rodiče nedbají na vzdělávání.	
6.	Záškoláctví je projevem strachu a nízké sebedůvěry dítěte.	
7.	Děti z harmonického prostředí za školu nechodí.	
8.	Šikanují děti z rodin, které jim neposkytují adekvátní zázemí.	
9.	Šikana je důsledkem dnešní doby, rodina na ni nemá vliv.	
10.	Krádeže páchají nejvíce děti ze sociálně slabých rodin.	
11.	Krádeží se dopouštějí děti ze všech typů rodin, na rodině tolik nezáleží.	
12.	Děti a mládež z problémových rodin dříve a častěji sahají po návykových látkách.	
13.	Téměř všechny děti experimentují s tabákovými výrobky. Rodina to nedokáže zcela ovlivnit.	
14.	Drogové experimenty se více týkají dětí z nefunkčních rodin.	
15.	Experimenty s návykovými látkami se týkají dětí a mládeže z dysfunkčních rodin.	
16.	Drogovou problematikou jsou dotčeny všechny děti, ale děti z funkčních rodin se s ní dokáží lépe vyrovnat. Rodina jim dala dostatečný základ.	
17.	Násilná trestná činnost nezletilých je důsledkem nefungující rodiny.	

18.	Vzdělávací instituce může napravit selhání rodiny.	
19.	Tam, kde selhala rodina, selže i dítě.	